

Ervalla kyrkogård

Ervalla socken, Strängnäs stift, Örebro kommun, Örebro län, Närke,

Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar 2015

Louise Anselm
Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen
Rapport 2015:17

Engelbrektskatan 3
702 12 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

INLEDNING	5
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
METOD	5
BLANKETTER OCH RAPPORTER	5
FOTOGRAFIER	6
ARKIV	6
URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR	6
KRITERIER.....	6
GRAVVÅRDAR MED GJUTJÄRN ELLER MED JÄRNDETALJER	6
KONSTNÄRLIG UTFORMNING.....	6
TIDSTYPISK OCH REPRESENTATIV FÖR SIN TID	7
GRAVVÅRDAR MED PERSON- ELLER LOKALHISTORISKT INTRESSE	7
TITLAR/YRKESGRUPPER	7
ORTS-, BY- OCH GÅRDSNAMN.....	7
ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR	8
HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE	8
ERVALLA KYRKOGRÅRD	11
ERVALLA SOCKEN HISTORIA	11
ERVALLA KYRKA.....	12
KYRKOGRÅRDENS HISTORIA.....	13
KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING	15
KVARTERSBESKRIVNING	17
KVARTER 1.....	18
KVARTER 2.....	19
KVARTER 3.....	20
KVARTER 4.....	22
KVARTER 5.....	23
KVARTER 6.....	25
KVARTER 7.....	26
KVARTER 8.....	27
KVARTER 9.....	29
KVARTER 10.....	30
KVARTER 11.....	31
KVARTER 12.....	33
KVARTER 13.....	34
KVARTER 14.....	35
KVARTER 15.....	37
KVARTER 16.....	38
KVARTER 17.....	39
KVARTER 18 -19.....	41
KVARTER 20.....	43
KVARTER 21.....	44
KVARTER 22.....	45
KVARTER 23.....	46
KVARTER 24.....	48

KVARTER 25 -26	49
KVARTER 27- 30.....	50
PERSONHISTORISK INVENTERING.....	51
BRISTER OCH ÅTGÄRDER.....	53
SLUTORD	55
KÄLLOR OCH LITTERATUR	56

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är av stor vikt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt.

En vandring på kyrkogården berättar om lokalbefolkningen och dess lokala historia. Inskriptioner på gravvårdarna kan berätta om yrken, vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten, och släkter kan följas bakåt i tiden. Gravvårdar och även kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och skiftande ideal samt visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som till exempel sten- och gjutjärnsarbeten.

Gravvårdarna visar även på olika samhällsklassers gravskick vilket är av stor vikt att värna om. Särskilt värdefull är den äldre indelningen i köpta och allmänna gravar. För gemene man kan det troligtvis vara lättare att förstå det kulturhistoriska värdet av de praktfulla och storskaliga gravvårdarna men lika viktigt är det att slå vakt om de mindre och anspråkslösa gravvårdarna då även de kan ha ett lika högt kulturhistoriskt värde.

Det är inte bara gravvårdarna som utgör viktiga komponenter i kyrkogårdsmiljön utan även andra element såsom gravplatsernas växtlighet, träd, murar, grindar, beläggning etc. Detta är något man bör väga in vid dagens förändringar som genomförs för att underlätta den praktiska skötseln av kyrkogården.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

ÖLM diarienummer: 2015.230.066

Dokumentation: Örebro läns museum, Louise Anshelm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen

Tidpunkt för arbetenas utförande: Under sommaren och in på hösten har Louise Anshelm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen vid Örebro läns museum genomfört fältarbetet av kyrkogårdsinventeringen, rapporten har sedan sammanställts i början på 2016.

METOD

På uppdrag av *Axbergs församling* har Örebro läns museum genom Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen och Louise Anshelm utfört inventering av Ervalla kyrkogård. Den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar är gjord av, Louise Anshelm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen

För att säkert veta att rätt gravvård inventerades hade undertecknad med sig i fält församlingens information från gravregistret samt gravkartor.

Blanketter och rapporter

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har dokumenterats med hjälp av en inventeringsblankett (se bilaga) och fotograferats.

Blanketterna redogör bland annat för gravvårdens gravplatsnummer, kvarter, inskription, titel, material, form, stil, skador och kulturhistoriskt värde med urvalskriterium samt en bild.

Inventeringen av gravvårdar sammanställs i föreliggande rapport som även innehåller historik över begravningskicket i Sverige, historik för orten, historik över kyrkogården samt en beskrivning över kvarteren.

Underlaget till hela inventeringen förvaras på Örebro läns museum och den sammanställda rapporten levereras till Kyrkogårdsförvaltningen dels i pappersform, dels på en DVD. En DVD kommer även att tillställas länsstyrelsen i Örebro län och Strängnäs stift.

Vid bedömning av kulturhistoriska objekt behöver man i regel ett tidsperspektiv på några decennier. Kulturmiljövården brukar därför avstå från att ta ställning till objekt som är yngre än ca 30 år. Undertecknad har därför inte inventerat gravvårdar som är yngre än 1970-talet.

I rapporten avser begreppet gravvård den synliga gravanordningen med t.ex. omgärdning, växtlighet, ytmaterial, skulptur, sten, kors osv.

Fotografier

Bilderna har tagits med digitalkamera. De digitala bilderna förtecknas och förvaras i Örebro läns museums bildarkiv. Bilderna finns även på den DVD som levereras till församlingen. Bilderna är tagna av Louise Anshelm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen om inget annat anges.

Arkiv

Inför inventeringsarbetet har vi gått igenom Örebro läns museums arkiv, använt litteratur och andra inventeringar som underlag. Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har skett muntligt vid vandring på kyrkogården med Sven Jansson.

URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR

Kriterier

Följande urvalskriterier har använts i arbetet med att peka ut de särskilt bevaransvärda gravvårdarna:

- Alla gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar med tidstypisk och/eller representativ utformning
- Gravvårdar med titel/titlar
- Gravplatser av person- och bygds-/ortshistoriskt intresse
- Gravvårdar före år 1900
- Samhällshistoriskt värde

Gravvårdar med gjutjärn eller med järndetaljer

I urvalet har inte alla gravvårdar med järndetaljer tagits med som kulturhistoriskt värdefulla. En del moderna/senare vårdar med järndetaljer har ej ingått i urvalet då de är för unga för att bedöma.

Konstnärlig utformning

Kriteriet konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och s.k. ”katalogstenar” som är mer arbetade än medeltalet. Med katalogstenar avses serietillverkade gravstenar med hantverksmässigt hög kvalitet.

Tidstypisk och representativ för sin tid

I inventeringen har ett antal gravstenar valts ut som tidstypiska eller representativa för sin tid. Syftet är att belysa variationen i stil från olika tidsperioder och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse

Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har skett muntligt vid vandringar på kyrkogården. Vid Ervalla kyrkogård var Sven Jansson vår informant. Förutom muntlig information gällande gravvårdar med personhistoriskt värde har uppgifter även hämtats från lokalhistoriska böcker, (se under rubriken Källor).

Titlar/Yrkesgrupper

Inventering av gravstenar och deras inskriptioner ger inblickar i bygdens historia. Gravstenarna berättar om vilka människor som levt och verkat i trakten och ger information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Man bör dock ta i beaktande att bevarade gravstenar vanligtvis tillhört dem som hade råd att skaffa sig en gravanordning.

Orts-, by- och gårdsnamn

Vanligt förekommande på gravvårdarna i allmänhet är Orts-, by- och gårdsnamn. Så pass förekommande att inte alla har kunnat tas med på enskilda blanketter utan endast belysts om gravvården haft något mer värde. Trots att inte alla dessa gravvårdar är inventerade är samtliga bevaransvärda och bidrar med värdefull information om bygdens historia.

By- och gårdsnamn på – sta, -by och –inge har anor från järnåldern.

Samhällshistoriskt värde

Titel eller inskription som berättar om historiska samhällsförändringar t.ex. utvandringen till Amerika.

ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR

I dag är tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser högaktuella. Centrala gravvårdskommittén tog 1998 fram en skrift, ”Gravvårdar - allmänna råd för bevarande och återanvändning”, som belyser möjligheterna till detta, råd för att värna, bevara och återanvända gravvårdarna på kyrkogårdarna. Återanvändning av gravanordningar och gravstenar uppfattas av många som en svår fråga. Det förekommer i Sverige och är på vissa håll en sed men på andra håll en helt främmande företeelse.

En kulturhistoriskt värdefull gravvård med sand och stenram som går att återanvända, kvarter 4 på Ramsbergs gamla kyrkogård.

De inventerade kyrkogårdarna i Ervalla, Axberg, Hovsta och Kil har alla kulturhistoriska gravvårdar som går att återanvända. Det kan vara en stenram som i sitt sammanhang i kvarteret är kulturhistoriskt värdefull, eller en typ av sten som i sitt sammanhang eller på grund av sin utformning är kulturhistoriskt värdefull. Vid återanvändning skall den nya gravrättsinnehavaren acceptera till exempel stenens utformning och eventuella utsmyckning, ytmaterial, stenram mm.

HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Nedanstående historik är baserad på *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Kyrkogårdsinventeringar av *Hille kyrkogård, Gästrikland, Misterhults kyrkogård, Linköping stift och Norra kyrkogården, Askersund*.

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. Vanligt förekommande är att en begravningsplats rymmer ett kapell inom sitt område.

I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bland annat att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt större utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogården delades upp i olika områden, först mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligtvis av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen fanns i form av stenkors, tumbor och hällar. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller av ett träkors. Välbärgade människor begravdes redan under medeltiden även inne i kyrkan.

Under 1600-talet var det kyrkorummet, fristående gravkor, inredda gravrum m.m. som utgjorde platsen för de välbärgades gravar medan gemene man begravdes på kyrkogården. Vanligt var att kyrkogården omgärdades av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som den då kallades, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, kallmurad. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på flera sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till men rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut tilltog protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs smittospridande, ohygieniskt och orsakade stort obehag, framför allt sommartid. I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde trädplanteringar och striktare planer på nyanlagda kyrkogårdar. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, begravningsplatserna skulle anläggas utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som ett resultat av den debatt som förts under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringar var ett viktigt inslag och framförallt på de nyanlagda kyrkogårdarna där det tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var emellertid fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till det utseende som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Vid denna tid blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten vilket bidrog till att gravvårdarna började massproduceras. De vanligtvis höga vårdarna av granit, marmor, och kalksten samt järnstaket, gjutjärnsurnor och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Kyrkogårdar och begravningsplatser indelades i olika områden, dels där den dödes familj fick köpa gravplats, dels områden som var kostnadsfria. Dessa senare områden kallades vanligtvis allmänna linjen, s.k. linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Detta sätt att begrava ansågs vara mycket fördelaktigt eftersom gamla gravar åter kunde öppnas när kyrkogården var fullbelagd. Följden av detta blev att stora grupper i samhället, de fattiga och anonyma, förblev anonyma även efter döden. Begravnings sättet med linjegravar förekom ända in på 1960-talet.

*En välbevarad rad
med allmänna
linjegravar i kvarter 5
på Södra kyrkogården,
Lindesberg.*

Under 1800-talets senare del blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostade gravvårdar. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Parallellt med den strikt anlagda kyrkogården började man mot slutet av 1800-talet anlägga kyrkogårdar med en mindre stram utformning, inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap.

Skogskyrkogårdar, som i Sverige blev populära under 1900-talets första hälft, kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena. Under 1900-talet accelererade massproduktionen av gravstenar och strängare utformningsbestämmelser ledde till att gravvårdarnas variationsrikedom efterhand försvann. Även vegetationens utformning blev enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blev vanliga istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren från 1950- och 60-talen kännetecknas av kraven på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta har bidragit till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och gett ett större utrymme för personligt formspråk.

ERVALLA KYRKOGRÅRD

Ervalla socken historia

Delförstoring Geografisk karta 1688 © Lantmäteriet

Ervalla socken tillhör Västmanland och angränsar i söder till Närke. Mycket tyder på en relativt sen bosättning i området, vilket kan ha berott på att landhöjningen gick mycket långsammare här än i angränsande socknar. Ortnamnens ändelser och ett mindre antal påträffade fornfynd hänvisar också till en något yngre bebyggelse.

Socknens låglänta marker har varit avsättningsområde för inlandsisens olika leror som gett upphov till bördig åkermark. Ortsnamnet – Ervalla bekräftar områdets identitet som jordbruksbygd. Tidigt stavades ortsnamnet ”Ärvalla” där förstavelsen ”är” har betydelsen skörd. (Samma ord som ”äring” i betydelsen årsväxt, gröda eller skörd).

Jordens goda avsättning kan vara en orsak till att ett medeltida frälsegods anlagts här. Jon Hafthorsson, medlem av en norsk frälseätt och dessutom riksråd blev anfader till släkten Roos av Ervalla, vars ättlingar anlade ett medeltida stenhus, snarlikt Glimmingehus i Skåne. Sätsgården blev kvar som frälsegods ända fram till 1900-talets början då Stockholm Superfosfats Fabrik AB övertog egendomen. Företaget bröt svavelkis i de närbelägna gruvorna för elektrokemisk tillverkning.

Närheten till Bergslagens hyttor och bruk har initierat anläggandet av stångjärnshammare i Ervalla, och Axbergs Hammar i Axbergs socken på 1550-talet. Ervalla hammare lades ner på 1830-talet medan Axbergs hammare drevs fram till 1870-talet.

Förutom Ervalla jordbruksegendom har Hults säterier med medeltida ursprung haft inflytande på bygdens utveckling. Med undantag av en kort period på 1500-talets mitt, med hammarsmide som senare flyttades uppströms till Järle, har jord- och skogsbruk samt boskapsskötsel varit dominerande verksamheter.

Socknens industrinäringar har varit i mindre omfattning. Bland dessa kan nämnas Flåtens tegelbruk med tillverkning av murtegel, dräneringsrör och taktegel, och Jerle torf AB, samt en mekanisk verkstad med tillverkning av mindre vagnar och dragkärror.

Statsbanelinjen Frövi- Örebro och Nora Bergslags järnväg som drogs igenom socknen under 1800-talets senare hälft gav upphov till stationssamhällena Ervalla station som ligger utanför sockengränsen i Axbergs socken och Järle station som anses ha ”Sveriges äldsta stations hus”.

I samband med kommunreformen 1862 delades socknen i två administrationsområden, Ervalla församling och Ervalla Landskommun. Församlingen ansvarade för de kyrkliga frågorna och landskommunen tog över de övriga ansvarsfrågorna. Knappt 100 år senare, 1952 gick Landskommunen samman med Axbergs landskommun och när kommunsammanslagningen genomfördes 1971 blev området en del av Örebro kommun. Ervalla Församlingen förenades 2002 med Axbergs församling.

Flygfoto över Ervalla från 1930-talet. Bilden tagen från väster. Där det idag är en kyrkogårdsutvidgning var tidigare en åker. Huvudentrén till kyrkogården låg på norrsidan. Källa: Bygdearkiv.

Ervalla kyrka

Nedanstående historik är i sin helhet hämtad ur Borg, A, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av Ervalla kyrka. Kyrkokarakteriseringsprojekt i Strängnäs stift (2002-2008).

Troligtvis fanns här en kyrka av trä redan på medeltiden vilken 1673 ersattes av den nuvarande kyrkan av sten. Den kyrka som uppfördes var i barockstil, en centralkyrka med korsformad plan och torn över korsmitten. Arkitekten för kyrkan var Mathias Spihler, en av tidens betydelsefulla arkitekter, känd bland annat för Kungsholms kyrka i Stockholm. Kyrkobygget bekostades av grevinnan Sigrid Bielke, Ervalla gård.

Ervalla kyrka är belägen i ett småbrutet jordbrukslandskap, alldeles invid de utdikade sankmarkerna längs Dyltaån. Nordväst om kyrkan finns ett sent tillkommet församlingshem. Strax öster om kyrkan finns Ervalla gård, med vilken kyrkan är intimt förknippad. Ervalla

gård hade patronatsrätt till kyrkan ända till 1920-talet. Kyrkan är en av stormaktstidens få kyrkor i Örebro län och den enda i sitt slag.

Fasaderna av sten är slätputsade och avfärgade i gult med släta hörn- och fönsteromfattningar samt blinderingar i bruten vitt. De rusticerade portalerna i väster och söder är avfärgade i grått. Sockeln är avfärgad i grått. Fönstren är stickbågiga med båge och spröjs av trä, målade i en mörkröd kulör. Taken är täckta av kopparplåt och tornet kröns av ett kors på en förgylld kula.

1789 slog åskan ner och orsakade en stor brand varpå bland annat taket och tornbyggnaden förstördes. Reparationerna påbörjades samma år och kyrkans exteriör förändrades något genom att korsarmarnas tak höjdes.

Kyrkan genomgick olika utvändiga renoveringar på 1800-talet.

Ervalla kyrka 1930-talet. Källa: Örebro stadsarkiv.

Kyrkogårdens historia

Källa: C. Gust. M. Breitholtz (1924) *Ervallaboken*. Örebro: Örebro Dagblads Tryckeri

Frågan om uppsättande och underhåll av kyrkobalkar, eller stängsel samt ”kyrkogårdsportmuren” runt kyrkogården var långdragen. År 1757 var portmuren så förfallen att den utgjorde en fara vilket gjorde att man rev den och kom överens om att låta uppföra en ny när stängselmuren kring kyrkogården blev färdig. Till muren fick församlingen löfte om att ta sten från Ervalla gårds¹ åker. 1762 uppmurades portmuren vilken fick tak samt grind. 1776 var kyrkobalkarna på norra samt en del av västra sidan klara. 1801 murades östra sidan och 1805 södra sidan.

¹ Ägare till Ervalla gård var vid tidpunkten hofjunkare Gripenstedt.

Prosten Nils Swederus, verksam under 1800-talets början sade om kyrkogården: ”En stenbunden backe, otjänlig och trång för likbegravningar.”²

Utanför kyrkans västra sida låg vid 1829 en hög jordkulle. Denna kulle skulle jämnas ut istället för att köra mer sand på kyrkogården. Lagman Geijer menade att kullen förstörde kyrkans utseende och ...”om vi sedermera uti socknen, icke kunna beskyllas för snille, skall man dock medgifva, att vi icke sakna smak; och en vacker planerad kyrkogård lända oss till beröm.” Förslaget utfördes.

Muren runt kyrkogården omlades år 1860.

Ervalla kyrka på 1890-talet. Källa: ÖLMs arkiv.

I tidningsartiklar från 1925 som publicerades med anledning av orgelinvigningen så berättas bland annat att 1887 ”ordnades kyrkogården med gångar, planteringar och trädgårdssoffor”. Vidare får man veta att 1903 planterades nya prydnadsväxter och att gångvägarna omplanerades.

På 1930-talets slut planerades för en utvidgning av kyrkogården.

² Danielsson Holger (1973) Ervalla kyrka, 1673-1973. Örebro: Tryckcentralen.

Ervalla kyrka från sydväst 1923. Foto: FW. Källa: ÖLM.

KYRKOGÅRDSBESKRIVNING

Nedanstående text är delvis hämtad ur Borg, A, Inventering av kyrkor i Örebro kommun, Örebro län, Strängnäs stift, 2005. Ervalla kyrka.

Kyrkogården omgärdas i väster av en terrassmur samt planterade buskar i slänten ner mot parkeringen. I söder och öster avgränsas kyrkogården av en planterad häck och trädkrans, delvis återplanterad. Den äldre delen av kyrkogården ligger något högre än utvidgningen och markeras av den äldre trädkransen och till viss del av en låg kallmurad terrassmur. Den nyare delen, utvidgningen i norr, omgärdas även den av en planterad häck och träd.

Det finns tre entréer till kyrkogården. Den västra, i axel med kyrkans huvudentré i väst, består av en stentrappa av granit med trappräcke av svart smide. På utvidgningen i nordväst, en entré med grindstolpar och pargrind av svart smide, entrén i väster, nedanför den äldre delen, har grindstolpar av granit med avfasad överdel och pargrind av svart smide. Från denna entré leder en bred grusgång genom hela kyrkogården.

Gångsystemet, som är relativt omfattande, är till största del belagt med grus men även plattor och asfaltbeläggning förekommer. På utvidgningen i norr möts grusgångarna i en rundel i mitten, kantad av planterade träd. På utvidgningen avgränsas kvarteren av planterade häckar. I övrigt är kyrkogården bevuxen med gräs.

På den äldre delen av kyrkogården finns flera äldre gravvårdar. Det finns ett flertal äldre kors av gjutjärn norr och öster om kyrkan samt ett antal kalkstensvårdar.

I kyrkogården sydvästra hörn finns en ekonomibygnad med wc, personalutrymmen m.m. I sydöst, på den äldre delen av kyrkogården, en äldre ekonomibygnad klädd med pärlspontpanel, täckt av ett valmat plåtklätt tak.

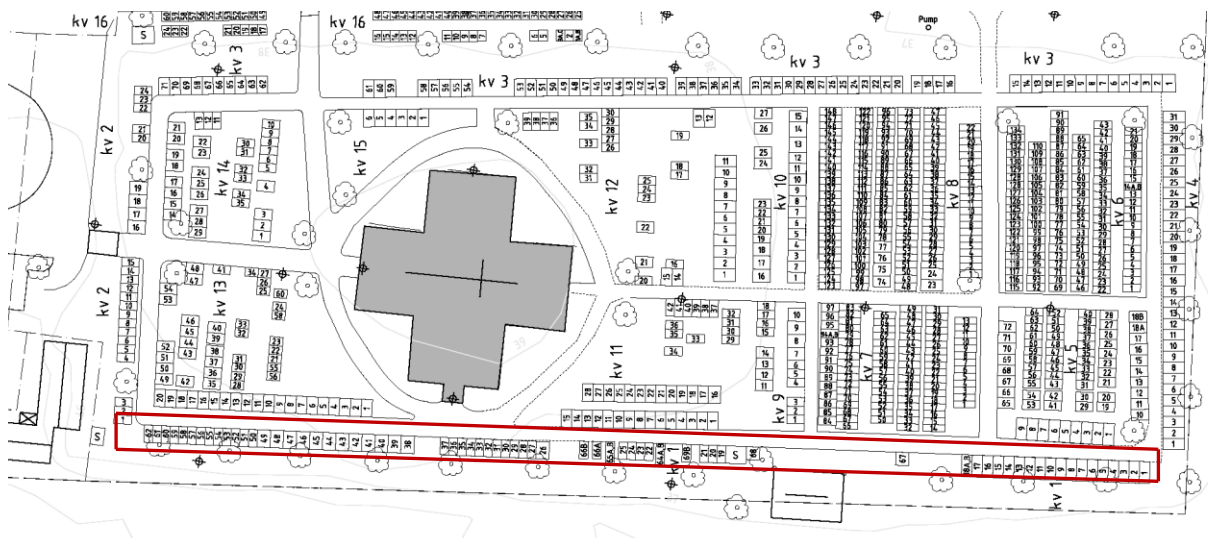
Flygbild från 1950-talet, tagen från sydväst. Utvidgningen av kyrkogården åt norr är genomförd med etableringar i kvarteren 18-19 och 23 – 24. Kvarteren 21 -22 står vid fotoögonblicket helt öde. Kvarteret närmast kyrkan har genomgått en förändring sedan 1930-talet. Notera den relativt nyplanterade trädkransen runt det nya kyrkogårdsområdet. Källa: Bygdeband

Blåmarkerade områden visar på områden med kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. I grönmarkerade områden finns hela eller delar av rader med kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar alternativt enstaka värdefulla gravvårdar (se kvartersbeskrivning). Även omarkerade områden har kulturhistoriska värden men bör ses i sin helhet.

KVARTERSBESKRIVNING

Kvarter 1

Kvarteret är beläget på den äldre delen av kyrkogården, och sträcker sig längs den häck som omgärdar kyrkogården åt söder. Gravvårdarna är belägna i en sammanhängande gräsyta och skiljs åt från övriga kvarter av en grusgång i öst-västlig riktning. Kvarteret delas i dess östra del av en redskapsbod med intilliggande servicestation. Gravvårdarna är blandade till storlek och form, huvudsakligen familjegravar från förra sekelskiftet till och med 1900-talets första hälft med enstaka senare inslag. Öster om redskapsboden är samtliga gravar breda och låga från 1930-talet. En gravvård har stenram. Ett fåtal titlar förekommer; grosshandlare, hemmansägare samt kyrkvård.

Sydvästra delen av kvarter 1. Till vänster i bild ett tidstypiskt kors på hög bas. Korset återfinns i en katalog från Hellströms stenhuggeri i Örebro utgiven år 1915.

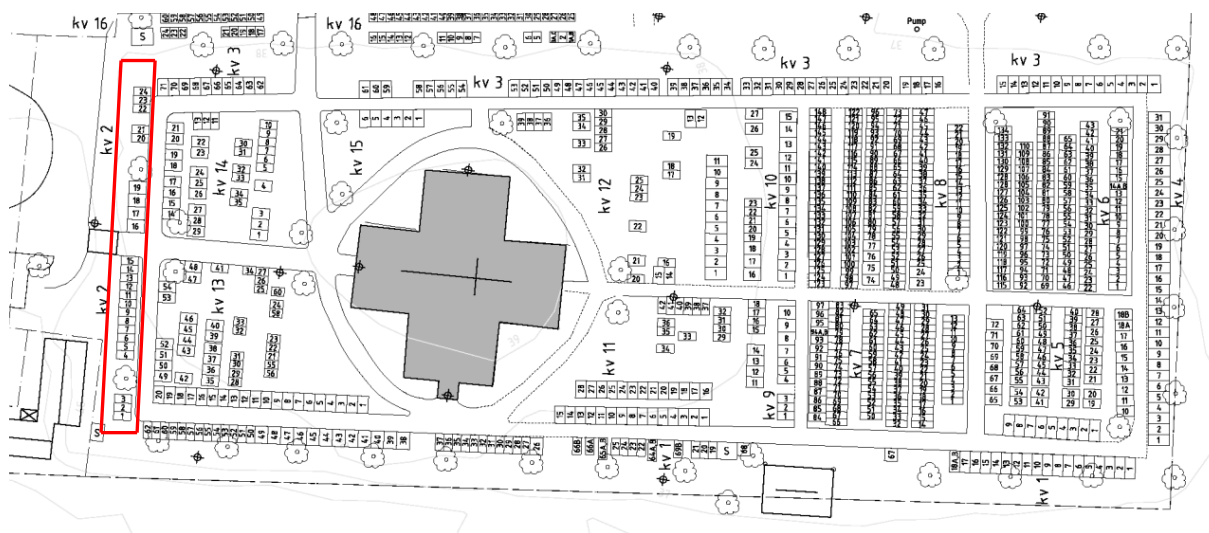
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret visar på den stora variationsrikedom som var rådande under 1800-talets senare del fram till 1930-talet. Gravstenarna från tiden var högre än breda, oftast i granit eller den tätare svarta stensorten diabas med polerad framsida och behuggna sidor. Dekoren var oftast grunt huggen alternativt blåstrad vilket ett antal mindre stenar i kvarteret visar.

Rekommendationer

Flertalet gravstenar i kvarteret är medtagna i inventeringen på grund av dess ålder samt tidstypiska drag. Gravvårdarna visar på skicket med köpegravar, den gravsattes dignitet i samhället samt gravvårdens geografiska position i förhållande till kyrkan. Gravvårdar där gravrätten upphört och som avlägsnas kan och bör ersättas med nya gravstenar som estetiskt samverkar med kvarteret i övrigt. Det är av betydelse att hålla samman kvarteret och att mer moderna gravstenar placeras tillsammans i senare anlagda kvarter. Äldre gravstenar medtagna i inventeringen vilka saknar titlar, stenram, ort- gårdsnamn eller personhistoriskt värde kan återanvändas under förutsättning att endast inskriptionsytan ändras.

Kvarter 2

Kvarteret sträcker sig längst den västra sidan av kyrkogårdens äldsta del. En låg stödmur samt planterade buskar av ölandstök i slänten ner mot parkeringen utgör västra avgränsningen. En trapp av granit med målat järnräcke delar kvarteret i en sydlig och nordlig del där trappen ligger i axel med kyrkans västra entré. Gravvårdarna är placerade i sammanhängande gräsytor med äldre träd av lönn och lind. I sydvästra hörnet finns en större gravvård med låga stolpar/pollare av granit med en kraftig kätting.

Flertalet gravvårdar är från tidigt 1900-tal i diabas eller grå granit. En gravsten från förra sekelskiftet är återanvänd och utgör ett bra exempel där den ursprungliga utformningen bevarats. I kvarteret finns två stenramar samt en titel med anknytning till ett i orten tidigare vanligt förekommande yrke; hemmansägare.

Kvarter två från norr. I kvarteret finns gravstenar resta över socknens mer välbärgade invånare.

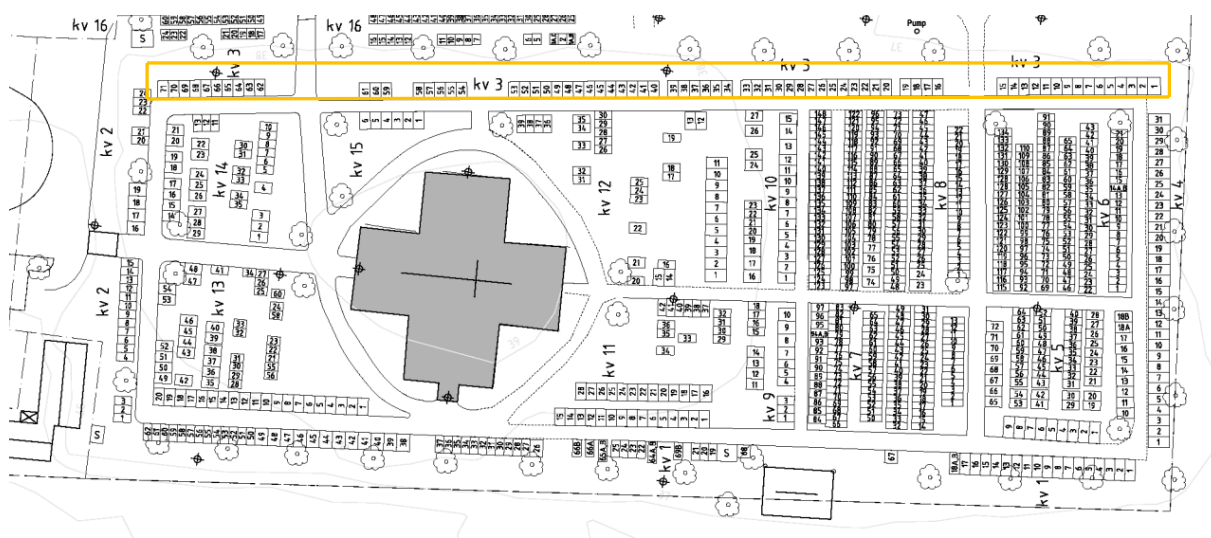
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret utgör tillsammans med första och tredje kvarteret ett gott kvarvarande exempel på dels gravvårdarnas utformning samt dess historiskt sett betydelsefulla placering mellan grusgången och kyrkogårdens omgärdning. Gravvårdarna består med få undantag av större familjegravar. De äldre träden utgör ett betydelsefullt inslag som delar av en tidigare trädkrans.

Rekommendationer

Kvarteret bör hållas intakt med de äldre karaktärskapande gravvårdarna som exponeras i kyrkans närhet. Nyttillkomna gravvårdar bör tillåtas i undantagsfall och i så fall anpassas till kvarterets karaktär.

Kvarter 3

Kvarteret sträcker sig längs hela norra sidan av den äldre kyrkogården. Gravvårdarna är samtliga placerade i en sammanhängande gräsyta med ryggarna mot den stödmur som skiljer den gamla och nya kyrkogården åt och framsidan mot grusgången i väst-östlig riktning. Gravvårdarna mot väst är till stor del höga, flertalet i bergarten diabas, av obelisktyp med rektangulärt pyramidformat krön med bas och sockel samt med polerad framsida alternativt i sin helhet. I raden finns ett antal stenramar samt ett par höga gjutna kors från 1800-talets mitt/andra hälft.

Längs norra sidan finns två ingångar, dels den västra vilken leder fram till kyrkans västra ingång och dels den östra ingången vilken leder in på utvidgningen från 1940-talet. Grindarna är smidda med grindstolpar i granit med pyramidformade krön. Öster om den senare ingången återfinns en övervägande andel breda och låga gravstenar från 1920-tal t.o.m. 1970-tal.

Kvarter tre från väster. I förgrunden två gjutna kors från för- samt tidig industrialistisk tid. I raden syns även två högre gravvårdar i diabas med bevarade stenramar.

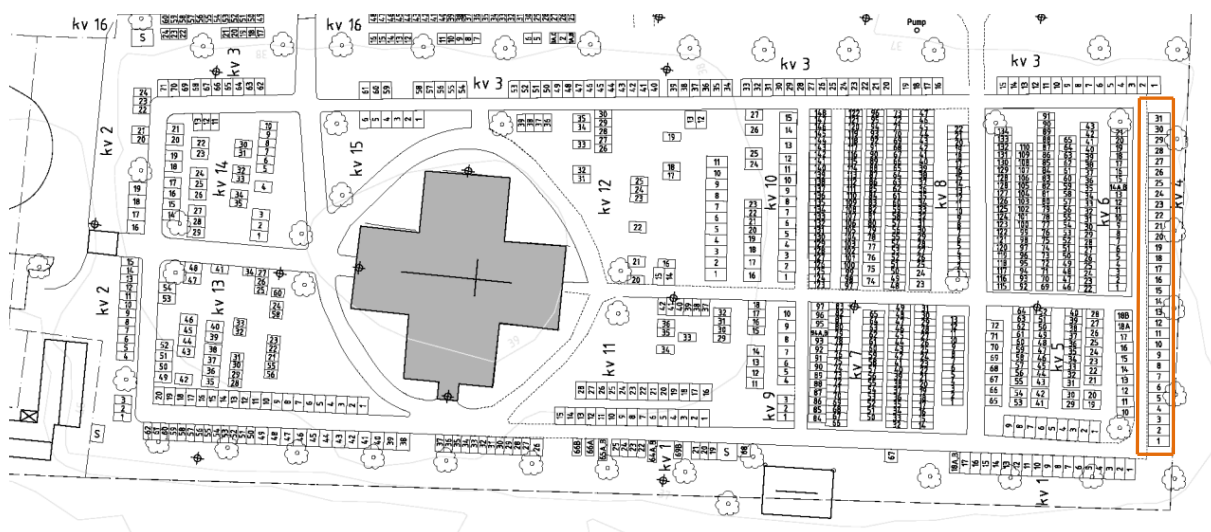
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret utgörs främst av familjegravar från sent 1800-tal till och med 1900-talets första årtionden. Gravvårdarna på den äldsta delen av kyrkogården, d.v.s. närmst kyrkan, utgör en väl bevarad linje med tidstypiska högreståndsgravar med ett fåtal bevarade stenramar. De gjutna korsen visar på en klar stilbrytning i och med industrialiseringens genombrott som även ger avtryck i gravskicket under 1800-talets andra hälft. Trädkransens borte del vilken växer nedanför muren, i slänten, bidrar till kvarterets äldre parkliknande karaktär.

Rekommendationer

Behåll med fördel kvarterets karaktär intakt, eftersom den utgör ett viktigt historiskt inslag med tanke på skillnaden i gravarnas utformning, material och bearbetning. Gravvårdar som saknar titlar, stenramar, ort- eller gårdsnamn är lämpliga att återanvända. Återanvända stenar bör behålla sin ursprungliga plats.

Kvarter 4

Gravvårdarna ligger i en sammanhängande gräsyta och står med ryggarna mot den häck som utgör den äldre kyrkogårdens östra omgärdning. Häcken är klippt i olika nivåer med återkommande högre partier. Häcken bryts av trädkransens lindar. Samtliga gravvårdar är breda och låga i granit från 1920-tal t.o.m. 1950-tal och avgränsas från övriga kvarter av en smalare grusgång i nord-sydlig riktning. I kvarteret förekommer titlar som skräddarmästare och häradssdomare.

Kvarter fyra med dess breda låga gravar och formklippta häck.

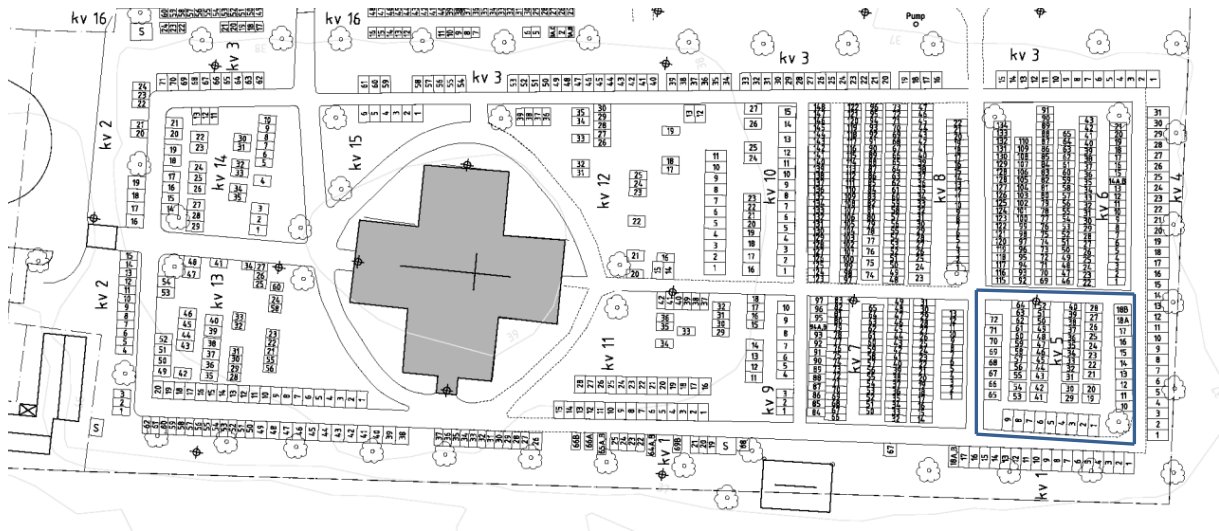
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är homogent och en god representant för mellan och efterkrigstidens typiska låga och breda gravvårdar.

Rekommendationer

Gravvårdar som inte är medtagna i inventeringen bör återanvändas, dekor och bearbetning behållas. Stenar som tillkommer i raden anpassas höjd och formmässigt efter övriga gravstenar.

Kvarter 5

Kvarteret består till stor del av låga, mindre stående och liggande gravstenar där samtliga gravvårdar ligger i en sammanhängande gräsyta. De yttre så kallade "köpegravarna", vilka flertalet är familjegravar, vetter mot grusgången. Övriga gravstenar är vända mot väst och kyrkan. Ett fåtal titlar förekommer. Kvarterets gravvårdar är huvudsakligen från 1930-tal till tidigt 1940-talet. I kvarteret finns fler mindre gravvårdar vilka har en tidstypisk 1920-tals form samt dekor med senare inskription. Möjligen skulle kvarterets mindre stenar vara en rest av ett linjegravskvarter. Linjegravarna är samtliga vända mot väst och det är bitvis glest mellan gravstenarna. En äldre lind växer i kvarterets sydöstra hörn.

Foto från sydväst. Längs kvarterets ytersidor finns större familjegravar.

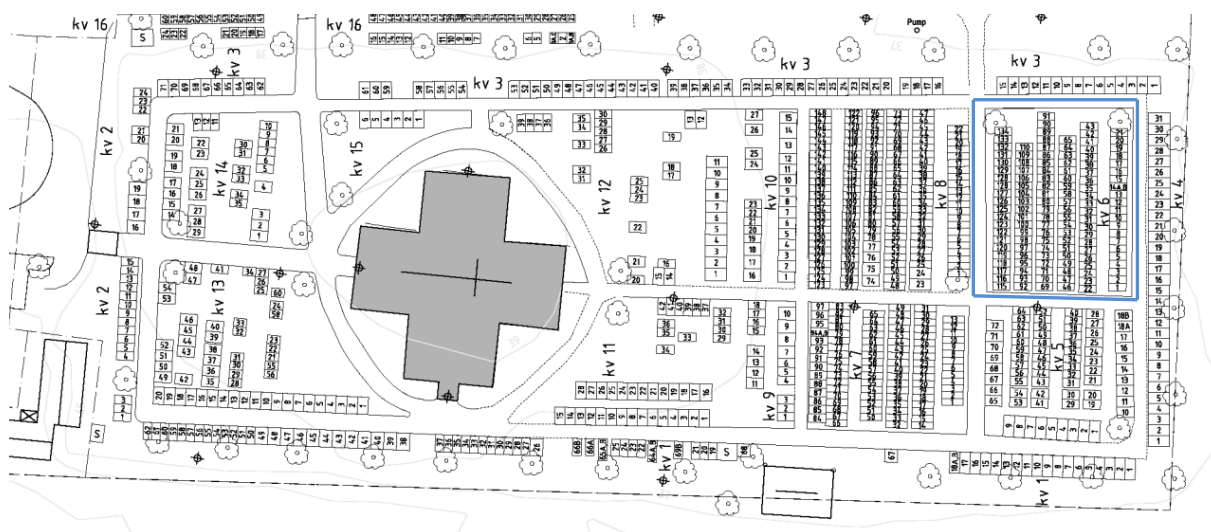
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret visar på bruket med köpegravar vända mot gångarna medan de mindre bemedlades gravvårdar placerades i rader i kvarterets mitt. Kvarteret är blandat och det är bitvis glest mellan gravvårdarna.

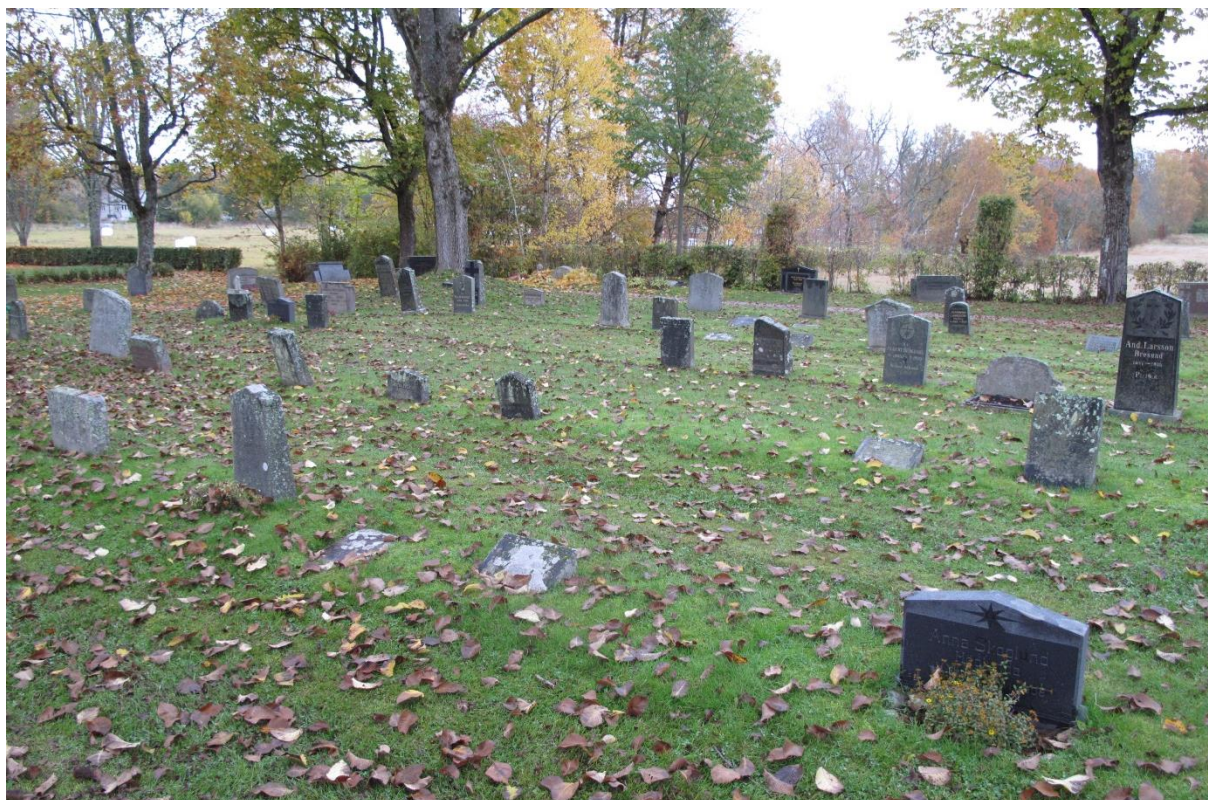
Rekommendationer

Kvarterets utformning med familjegravar vända mot gångarna och resterande gravstenar vända mot väst bör behållas. Kompletteringar med nya gravar bör följa denna ordning gällande form och placering.

Kvarter 6

Gravvårdarna är från 1930-1938 med enstaka senare inslag, flertalet med Orts- eller gårdnsnamn. Gravarna är låga samt tätt placerade vilket tyder på att kvarteret inledningsvis brukats som linjegravskvarter. I kvarteret finns ett antal större familjegravar från senare tid, som inte är vända mot gångarna, (med ett undantag), vilket skiljer sig mot övriga linjegravskvarter. Gravstenarna är vända mot väst, frånsett den bakre raden som är vänd mot grusgången.

Kvarteret fotat från sydväst.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

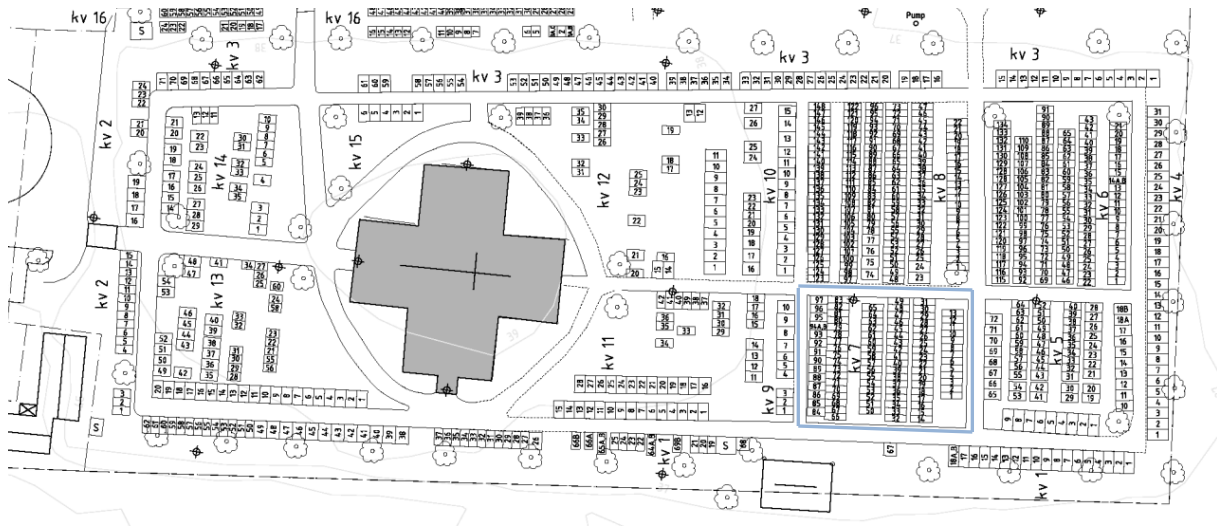
Kvarteret är på grund av sin väl bevarade linjegravskaraktär ett viktigt historiskt dokument över socknens mindre bemedlade invånare. I kvarteret finns tydliga exempel på tanken med

linjegravarna då familjemedlemmar/makar inte gravsatts tillsammans eller bredvid varandra utan i olika rader. Samhörigheten synliggörs genom stenarnas utformning och dekor.

Rekommendationer

Kvarteret bevaras i sin helhet. Kvarteret är det linjegravskvarter med flest bevarade gravvårdar. De båda träden i kvarterets norra del utgör ett viktigt inslag.

Kvarter 7

Kvarterets gravstenar är placerade i en sammanhängande gräsyta vilken ramar in av en grusgång. Kvarteret är troligen ett tidigare linjegravskvarter med övervägande andel mindre gravstenar från 1920-talet. Flertalet stenar är små med spetsiga alternativt rundade krön och med svagt utåt sluttande sidor. Ett fåtal gravstenar, familjegravar, från 1950-1960-talet finns dels i kvarterets mitt dels vända mot västra gången. I kvarteret finns större tomrum mellan gravstenarna.

Foto taget från nordväst. Notera de små gravstenarna i kvarterets mitt.

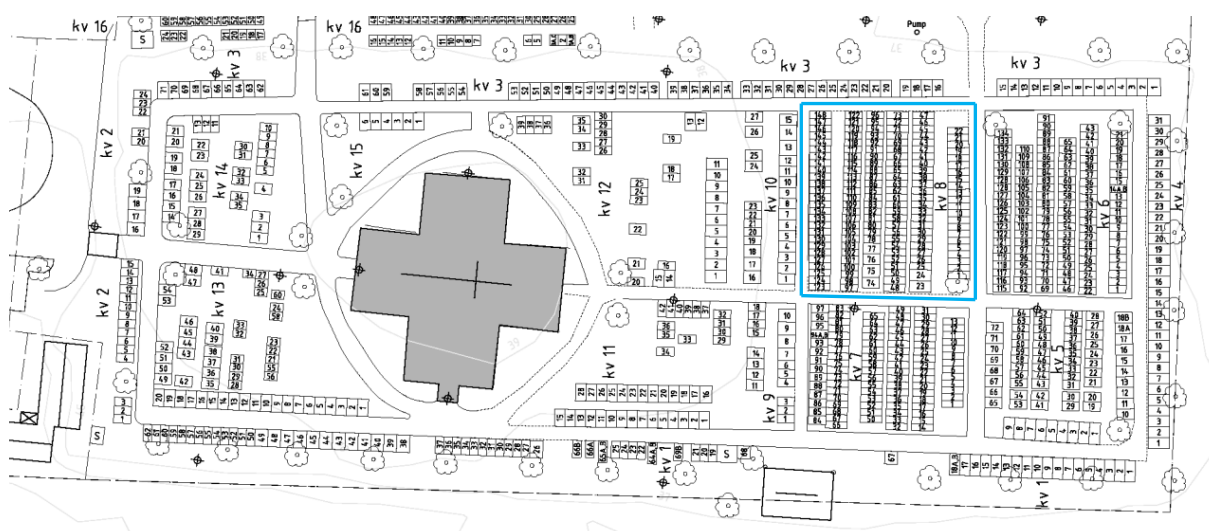
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Tidigare linjegravskvarter som med tiden fått en förändrad disposition. Enstaka nya inslag av nya/moderna gravstenar.

Rekommendationer

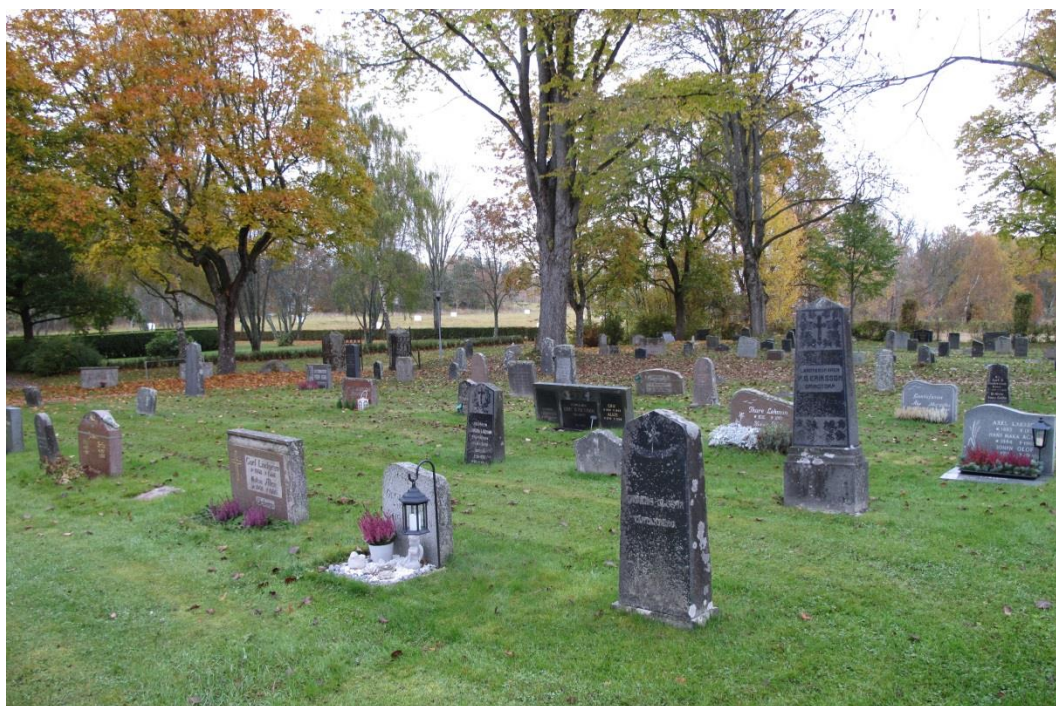
Sammanhållen rad med linjegravar bevaras. Nya gravvårdar med anpassat format kan tillföras kvarteret.

Kvarter 8

Kvarteret består av gravstenar där övervägande andelen är från 1910-1920-tal, ursprungligen personer gravsatta i den allmänna linjen. I kvarteret finns ett fåtal högre gravstenar samt

familjegravar vända mot västra gången. Gravvårdarna är något större i kvarterets västra del. Titlar som lantbrukaren, trotjänarinnan på Flåten, f.d. husaren, fabrikör samt hemmansägare förekommer. Samtliga gravvårdar är belägna i en sammanhängande gräsyta.

Kvarter 8, foto från sydost.

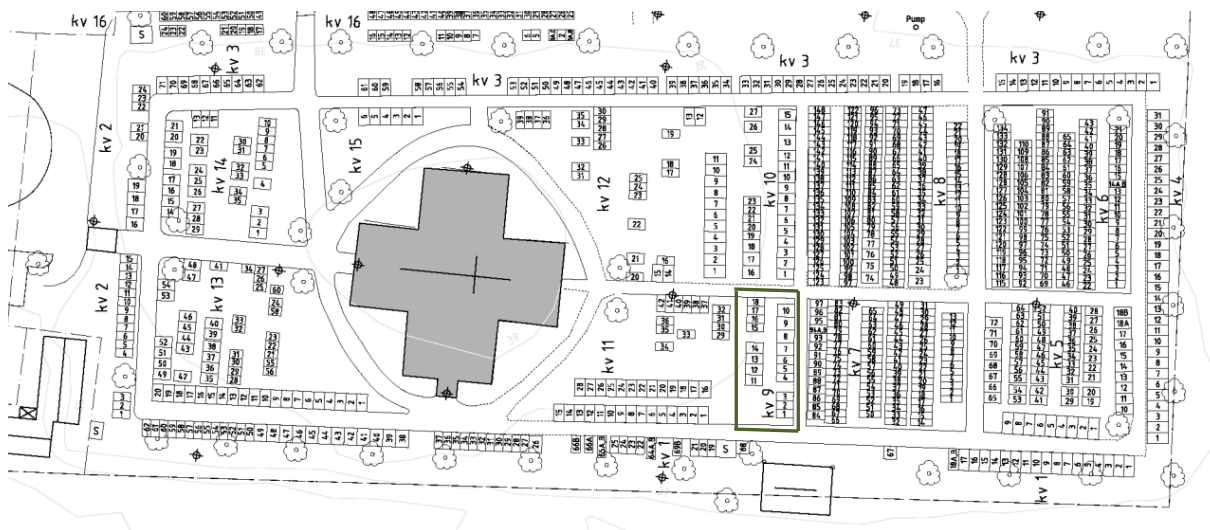
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har med tiden blandats upp. Möjligt är att större gravstenar varit placerade längs ett tidigare inre gångstråk då gravstenarna i de olika linjegravskvarteren inte har en identisk invändig placering. Andra raden från öst är inventerad i sin helhet på grund av dess representativitet och därmed pedagogiska värde. Medtagna i inventeringen är även större gravvårdar samt vårdar med titlar.

Rekommendationer

I kvarteret finns representativa gravvårdar från olika tidsperioder vilka bör bevaras för att visa på dess kontinuitet vid gravsättningar. Nya gravvårdar kan tillföras kvarteret.

Kvarter 9

Kvarteret är beläget och utgör tillsammans med kvarter 11 en sammanhängande gräsyta sydöst om östra korsarmen. Kvarteret är beläget i gräsyntans östra del och består av två rader gravvårdar i nord-sydlig riktning, den östra raden vänd mot grusgången och den västra vänd in mot gräsyntans centrala parti. Gräsyntan ramas in av en grusgång och i dess nordvästra hörn finns ett senare planterat träd.

Östra raden består av ett fåtal gravvårdar från 1920 och 1930-talet och västra raden av gjutjärnskors samt en enstaka gravvård från 1900-talets mitt.

Kvarter 9 från sydost. Till vänster i bild ses ett högre gjutet kors från 1800-talets mitt.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Östra radens gravvårdar härstammar från den tidsperiod där gravstenarna gick från att vara en heterogen grupp med bredare variation i form och dekor till att bli mer enhetligt breda och låga med mer symmetrisk dekor och utformning.

Västra raden av gravvårdar har tre järnkors, varav det äldsta från 1850-talets mitt. Korset är gjutet med trepass-formade korsarmsslut och är ett synnerligen bra och tidstypiskt exempel från den förindustriellistiska periodens tidiga nygotiska ideal. Korset visar även att denna del av kyrkogården begagnades som kyrkogård vid 1800-talets mitt.

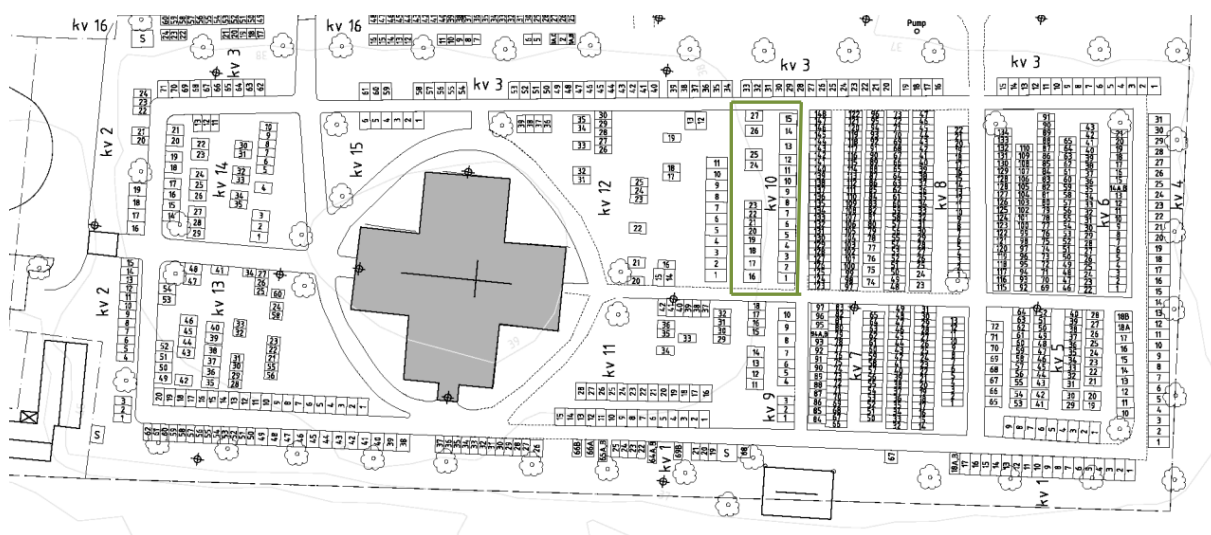
I radens norra del återfinns två gjutna kors som tidigare med stor sannolikhet utgjorde en stor gravvård. Korsen är från 1800-talets andra hälft och från den period då industrialismen kunde erbjuda serietillverkade katalogvaror.

Gravvårdarnas position med ryggarna mot varandra och glest mellan gravvårdarna visar dels att gravvårdarna haft stenramar samt på en tidigare anlagd grusgång framför västra radens gravvårdar.

Rekommendationer

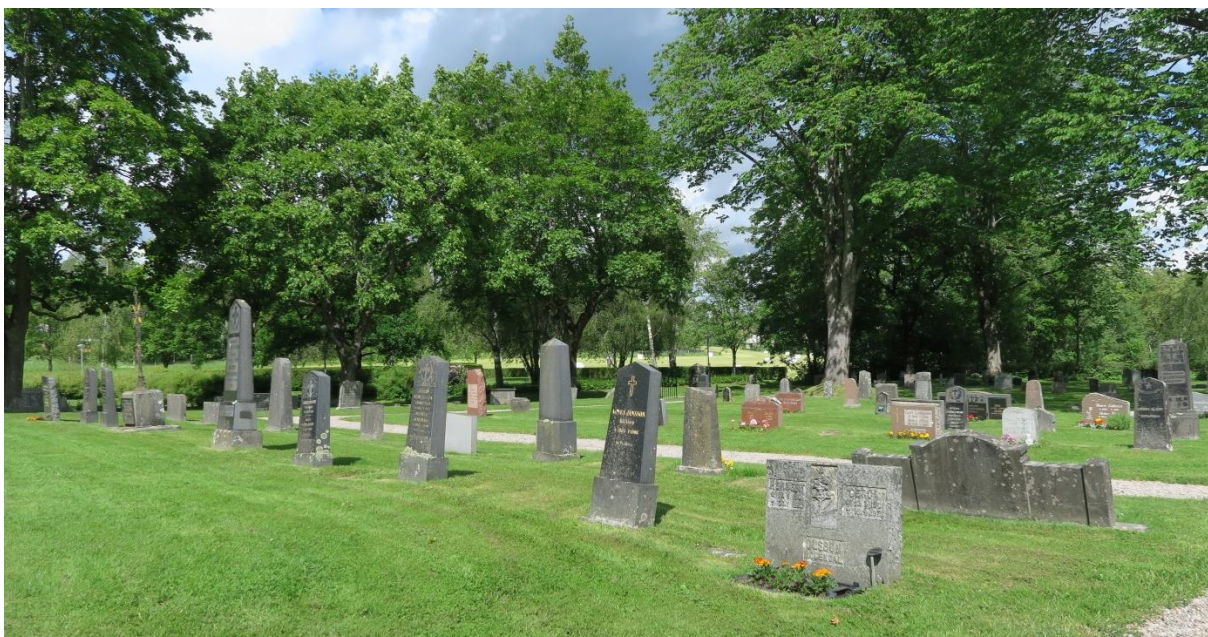
Kvarteret visar på en mångfald av ideal samt på tidigare gravvårdars storlek där östra raden utgörs av endast fyra gravrätter. Ur ett pedagogiskt och rumsligt perspektiv kan en grusgång anläggas framför västra raden. Inga gravvårdar tillförs.

Kvarter 10

Kvarteret är till storlek, form och placering en spegelvänd kopia av kvarter nio. Gräsyttan ramar liksom tidigare nämnda kvarter in av en grusgång och i dess sydvästra hörn finns ett senare planterat träd och i dess nordvästra hörn ett äldre träd.

Kvarteret består till stor del av familjegravar. I kvarterets östra del finns en representativ rad med välbevarade gravvårdar från 1800-talets mitt till tidigt 1900-tal i varierande storekar. Ett fåtal senare gravvårdar ligger insprängda i kvarterets linjer. Fler av de vårdar som är vända mot väst är av obelisktyp med brutna spetsiga krön, har blåstrad tidstypisk dekor i form av kors och kransar samt är tillverkade av stensorten diabas. I raden finns även ett gjutet högt järnkors från 1868. Ett flertal titlar förekommer; sjökaptenen, byggmästaren, kvarnägaren, nämndemannen samt konstnären.

Kvarter 10 från sydöst.

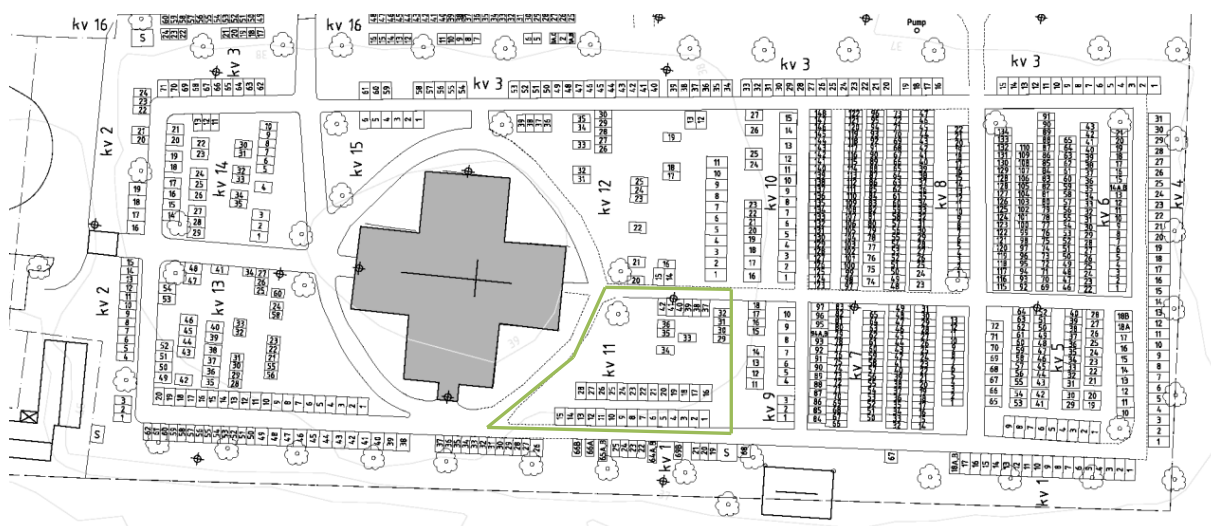
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är välbevarat med tidstypiska gravvårdar från huvudsakligen 1900-talets första årtionden. Gravvårdarna ligger tätare än i föregående kvarter.

Rekommendationer

Inga nya gravvårdar bör tillföras kvarteret.

Kvarter 11

Kvarteret är beläget och utgör tillsammans med kvarter 9 en sammanhängande gräsyta sydöst om östra korsarmen. Kvarteret upptar större delen av gräsytan och är beläget i den västra delen. Gräsytan ramas in av en grusgång och i dess nordvästra hörn finns ett senare planterat träd.

I södra delen av kvarteret finns en dubbel rad med gravvårdar från 1900-talets första hälft. Raden består av familjegravar och har tidigare med stor sannolikhet haft stenramar. I den inre

raden finns en kalkstensvård från 1902. Den tidigare rygghäcken saknas men raderna visar tydligt på den tidigare utformningen. Familjegravar finns längs norra grusgången. Gravvårdarna i kvarterets inre del är få, är olika i form och storlek samt är från olika tidsperioder. Det är bitvis stora tomrum mellan gravvårdarna. I kvarteret finns en större gravvård med stenram, rest över grundaren för Ervalla epileptikerhem.

Kvarter 11 från sydöst. Närmst i bild ses familjegravar vända mot södra grusgången.

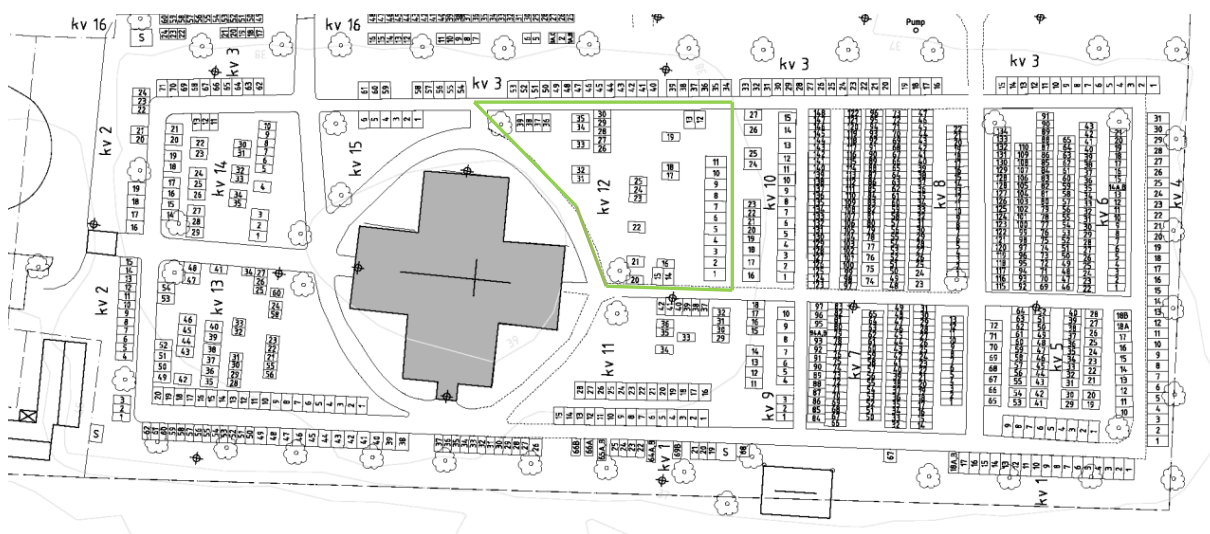
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

I söder finns en välbevarad rad med familjegravar från 1900-talets första hälft med tidstypisk form, stenmaterial samt symmetrisk dekor.

Rekommendationer

Den åt söder belägna raden med familjegravar är väl bevarad och inga nya gravvårdar bör tillföras. I samma rad vänd mot norr finns en mindre kalkstensvård som visar på en tidigare rads placering. Kalkstensvården är en av få på kyrkogården och bör skyddas mot frost och väta vintertid. Tillförs nya gravstenar bör dessa anpassas i form och storlek. Nya gravstenar bör även placeras så att det i kvarteret bildas enheter med en tydligare struktur och ”rumslighet”. Kvarteret kan med fördel försees med nya rabatter, grusgångar, häckar eller blomsterlister, dock bör växtmaterial och utformning anpassas efter tidigare förändringar. Hänsyn bör tas till äldre inslag som det rätvinkliga gångsystemet, trädkransen och träd placerade i kvarterens hörn, d.v.s. spår av de tidigare parklika särdragen.

Kvarter 12

Kvarteret är beläget och utgör tillsammans med kvarter 10 en sammanhängande gräsyta nordöst om östra korsarmen. Kvarteret upptar större delen av gräsytan och är beläget i gräsyntans västra del. Gräsytan ramas in av en grusgång och i dess nordvästra hörn finns ett senare planterat träd och i dess nordvästra hörn ett äldre lövträd.

I kvarteret finns en sammanhållen rad i östra delen med övervägande andel gravvårdar från 1900-talets mitt. I raden finns även ett gjutet högt kors från 1800-talets andra hälft. Kvarteret har stora tomma luckor mellan de korta raderna med gravvårdar. Längs norra gången finns bland annat två kalkstensvårdar från 1800-talets andra hälft samt ett par mindre granitvårdar och längs södra gången en lägre obeliskformad gravvård i röd granit. De äldre gravvårdarna är inte vända mot gångarna. I kvarteret finns moderna inslag med gravvårdar i glas.

Kvarter 12 från väst. Till vänster i bild två kalkstensvårdar från 1800-talets slut samt två identiska senare glasvårdar från 1900-talets slut.

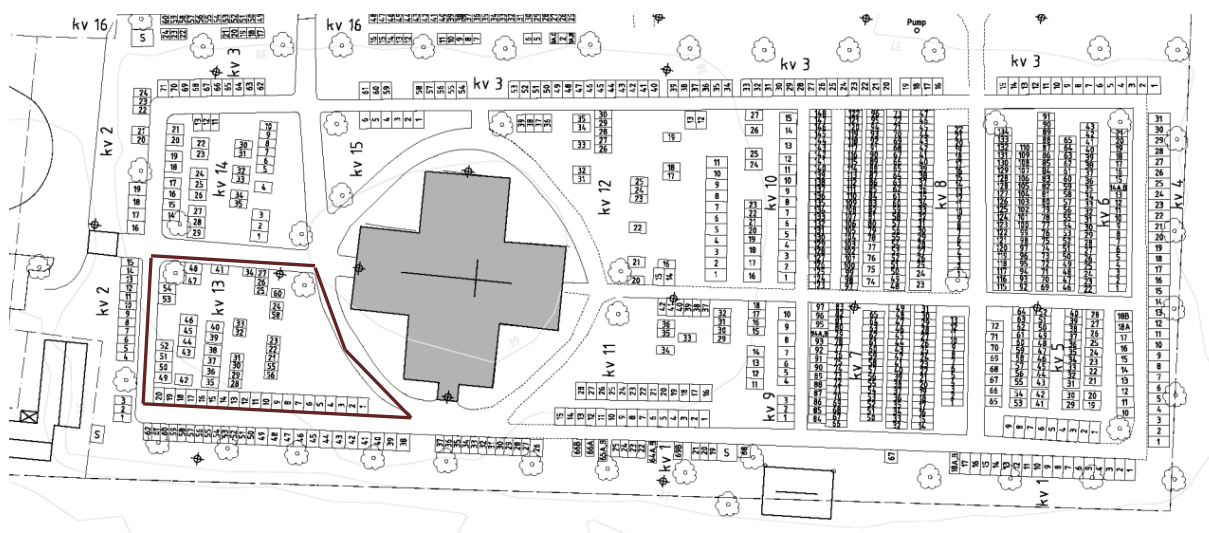
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret spretar kraftigt men har ett antal tidstypiska äldre gravvårdar där deras placering kan ge en hänvisning om kvarterets tidigare utformning. Kvarter tio som är beläget i samma gräsyta ger en äldre karaktärsskapande prägel åt kvarteret.

Rekommendationer

Kalkstensvårdarna är få på kyrkogården och bör skyddas mot frost och väta vintertid. Tillförs nya gravstenar bör dessa anpassas i form och storlek. Nya gravstenar bör även placeras så att det bildas enheter med en tydligare struktur och ”rumslighet”. Det är av stor betydelse att det äldre gravbeståndet bevaras och integreras med kvarterets nya eventuella struktur och gravbestånd. Kvarteret kan med fördel förses med nya rabatter, häckar eller blomsterlister, dock bör växtmaterial och utformning anpassas efter tidigare förändringar.

Kvarter 13

Kvarteret är beläget sydväst om kyrkan längs den gång som leder från västra kyrkogårdsentrén till kyrkans huvudingång. Två lövträd finns längs med gången. Kvarterets gravvårdar ligger i en sammanhängande gräsyta med familjegravar från 1900-talets första hälft längs södra och västra grusgången. Övriga gravvårdar är vända mot öst. Gravstenarna i kvarterets inre del är till största del små och från 1900-talets första årtionden. Ett fåtal högre gravstenar finns i kvarteret. Gravstenarna är spridda över kvarteret med tomma ytor mellan. Ett fåtal titlar finns; hemmansägare, stenhuggare, trotjänarinna samt elektr.montör.

Kvarter 13 från sydväst.

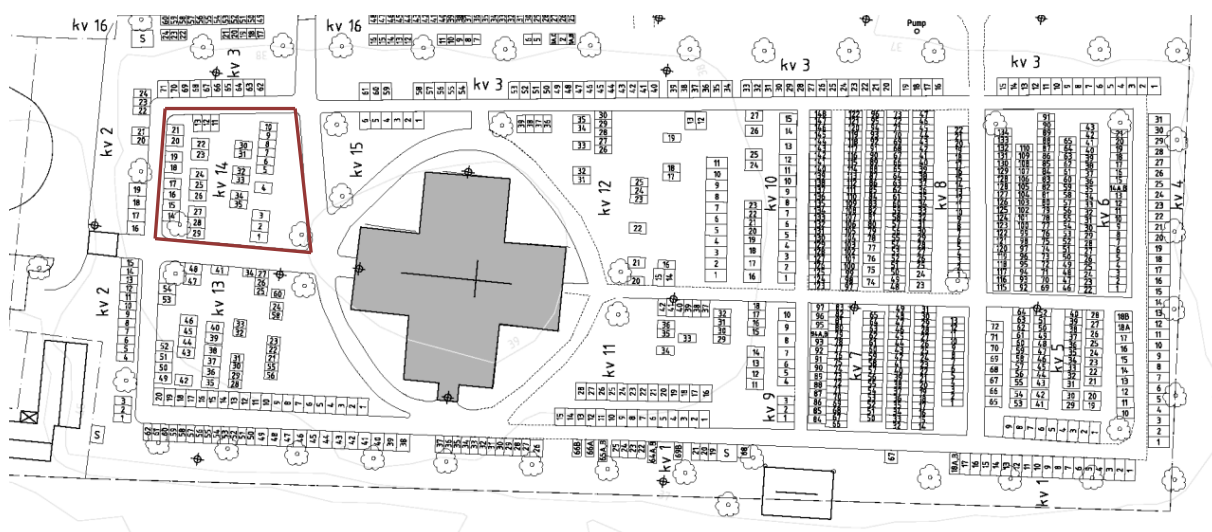
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Raden med familjegravar längs södra gången är väl sammanhållen med gravvårdar från 1920-tal t.o.m. 1900-talets mittersta årtionden. Kvarteret ”spretar” men har ett antal tidstypiska äldre gravvårdar där deras placering kan ge en hänvisning om kvarterets tidigare utformning.

Rekommendationer

Gravstenar som tillförs anpassas i storlek och form samt att dessa placeras så att det i kvarteret bildas enheter med en tydligare struktur och ”rumslighet”. Västra entrén är kyrkans huvudentré varför det är viktigt att behålla en enhetlighet i upplevelsen av kvarteret.

Kvarter 14

Kvarteret ligger på motsatt sida om västra mittgången och utgörs av en sammanhängande gräsyta vilken ramas in av en grusgång i väst och norr samt den plattbelagda mittgången i söder. En rad med äldre höga gravvårdar dominerar i östra delen av kvarteret och längs norra gången finns en med granitstolpar och kätting inramad framträdande familjegrav. Breda låga familjegravar från 1900-talets andra hälft finns längs västra gången samt i kvarterets mitt. Gravvårdarna ligger glest med större grönytor mellan.

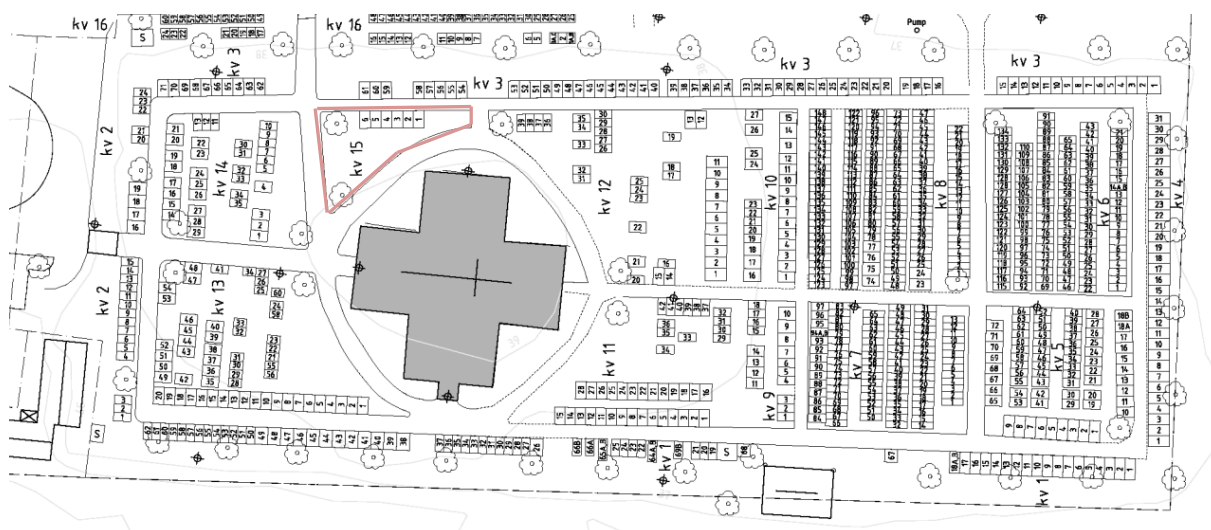
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Raden med höga gravvårdar från 1800-talets senare hälft är framträdande och utgör ett viktigt dokument över socknens olika samhällsklasser och deras syn på den begravdes status även efter döden.

Rekommendationer

I kvarteret gravsätts kontinuerligt, dessa bör anpassas i form och storlek till de senare gravvårdarna. Den äldre välbevarade raden behålls intakt och inga nya vårdar bör tillåtas. Västra entrén är kyrkans huvudentré varför det är viktigt att behålla en enhetlighet i upplevelsen av kvarteret.

Kvarter 15

Kvarteret är beläget nordväst om kyrkan och består av en kilformad gräsyta med två yngre träd mot väst. Kvarteret omgärdas av gångar. I gräsytan finns tre gravvårdar varav en äldre liggande med snedställd ovansida samt två breda låga tidstypiska gravvårdar med tempelform från 1970-talet.

Kvarter 15.

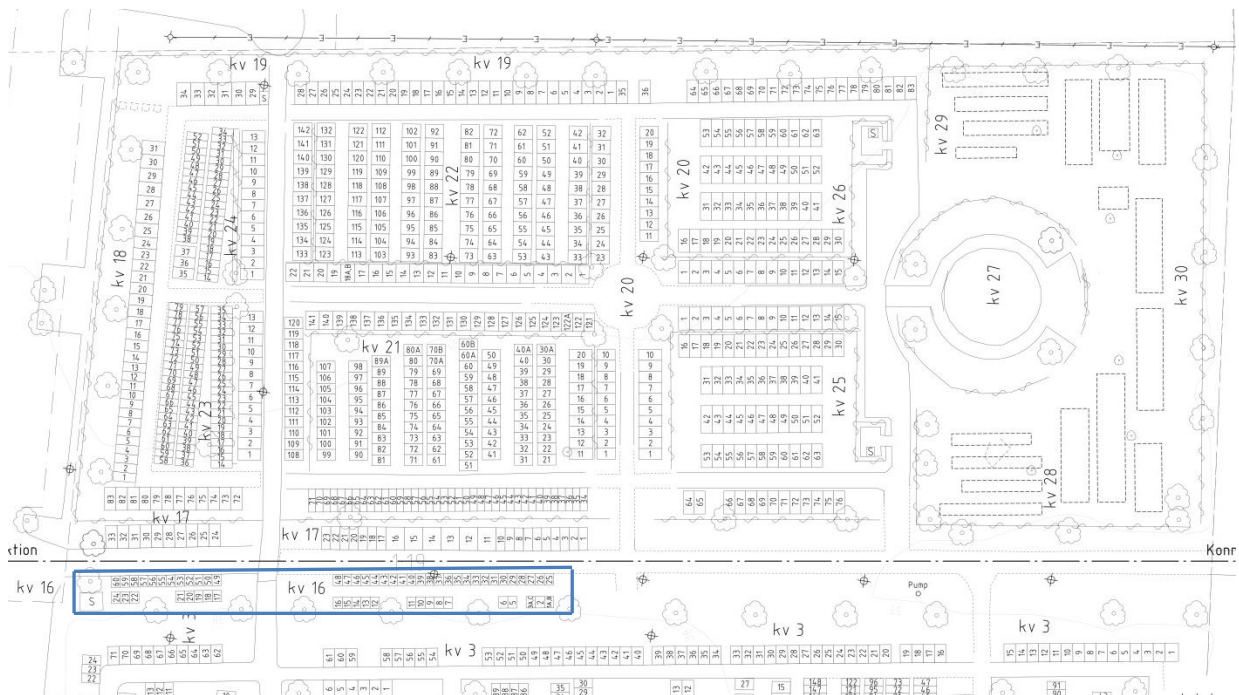
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Den äldre gravstenen bör bevaras på befintlig plats då den visar på ett tidigare bruk av kvarteret.

Rekommendationer

Kvarteret bör upplåtas för nya gravsättningar under förutsättning att nya vårdar samspelar med omkringliggande gravkvarter/stenar.

Kvarter 16

Kvarter 16 ligger längs den genomgående gångvägen från parkeringen i väst till kyrkogårdens yttersta gräns i öster. Till höger i bild ses en långsgående terrassmur som utgör gräns mot den äldre kyrkogården. Kvarteret gör mest intryck av att vara en långsträckt grönyta med några få liggande gravstenar från 1980-90-talen som bryter den annars jämna slätten.

En ålderdomlig uppfattning; att ”ovärdiga personer hamnade utanför kyrkogården” - kan vara orsak till kvarterets låga antal gravar. Längs muren i kvarteret ses även den inramande trädkrans som anlades vid mitten av förra seklet.

Till höger i bild har kvarter 16 sin sträckning som erbjuder generöst med utrymme för anläggning av nya gravplatser.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

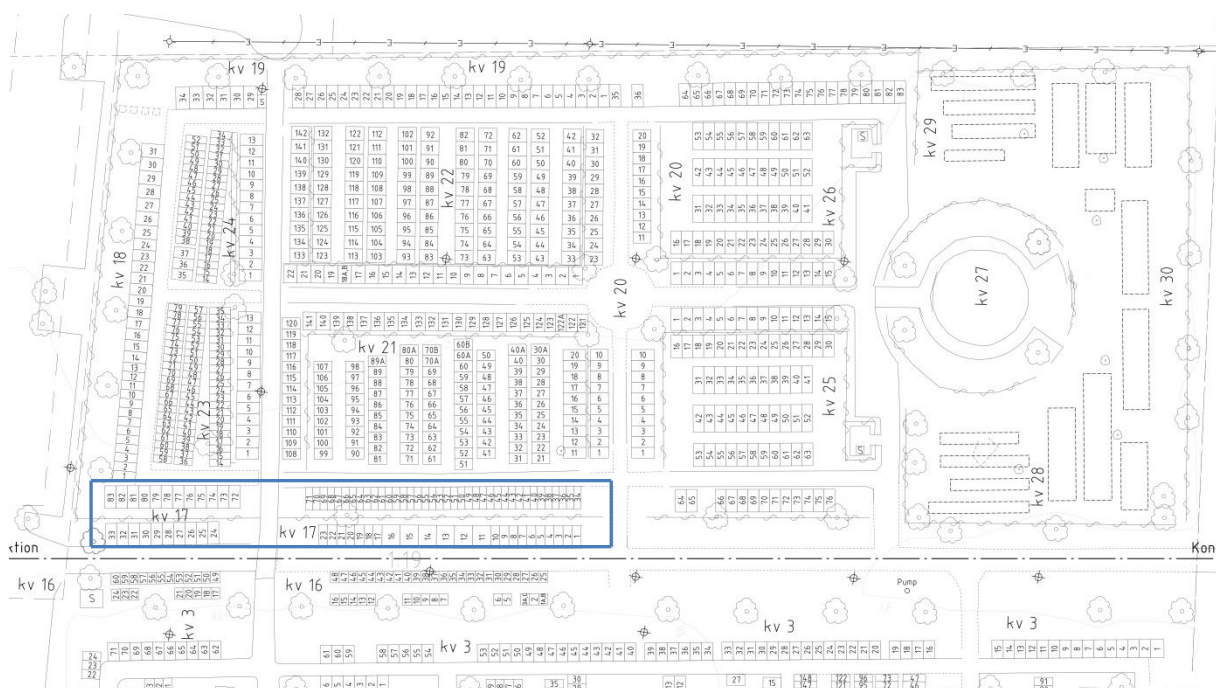
På grund av det låga antalet gravvårdar i kvarteret är det problematiskt att åstadkomma en kulturhistorisk bedömning.

Rekommendationer

Kvarteret kan upplåtas för nya gravsättningar under förutsättning att nya vårdar samspelar med omkringliggande gravkvarter/stenar. Nya stenarna bör inte bryta för mycket mot omgivande kvarters gravar i fråga om höjd och form.

Den grusade mittgången i väst-östlig riktning som försvinner i fjärran är troligen en kvarvarande rest av den gamla sockenvägen mot Näsby kyrka men utgör idag ett bra exempel på 1600-talets inom trädgårdskonsten ideala så kallade "oändliga perspektiv". Perspektivet har skapats av häckar, träd och grönytor och är idag en viktig del av upplevelsen.

Kvarter 17

Vid mittgångens nordvästra del/sida har kvarter 17 sin utbredning. Kvarteret består av fyra rader med gravvårdar. En låg häck åtskiljer de dubbla raderna som delas av en asfalterad gångväg i nord-sydlig riktning. Den åt söder belägna gravvårdsraden består i samtliga fall av familjegravar som med stor sannolikhet tidigare varit försedda med stenram.

Raden gravvårdar på nordöstra sidan ger ett homogent uttryck med låga gravstenar från 1950-60-talen, troligen linjegravar. Undantaget är några familjegravar, varav en med stenram, väster om asfaltgången. Vid ett senare tillfälle har 1950-60-tals raden kompletterats med en gravsten från 1990-talet, som är väl anpassad till övriga gravstenar i raden.

Raden av små låga gravstenar ger ett enhetligt intryck.

Kvarterets nordvästliga del bryter den annars homogena raden av enhetliga låga gravar. Här ses större familjegravar varav två med stenram.

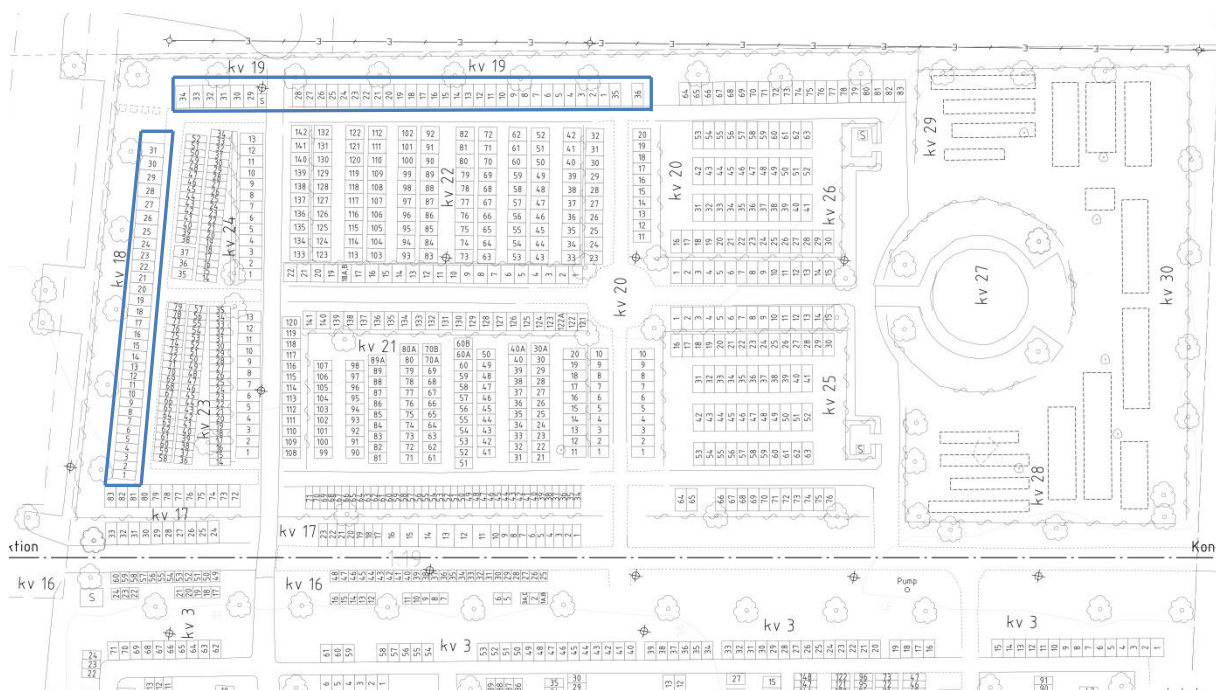
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Raderna med gravvårdar är väl sammanhållna och ger en tydlig bild av efterkrigstidens enhetliga gravvårdar. I kvarteret finns representanter för olika samhällsskikt med den mer välbärgade delen begravda i nordvästra delen av kvarteret. De tidstypiska rygghäckarna förstärket indelningen samt utgör en historiskt viktig del av upplevelsen.

Rekommendationer

Tillförs nya gravvårdar bör dessa anpassas efter kvarteret i övrigt.

Kvarter 18 -19

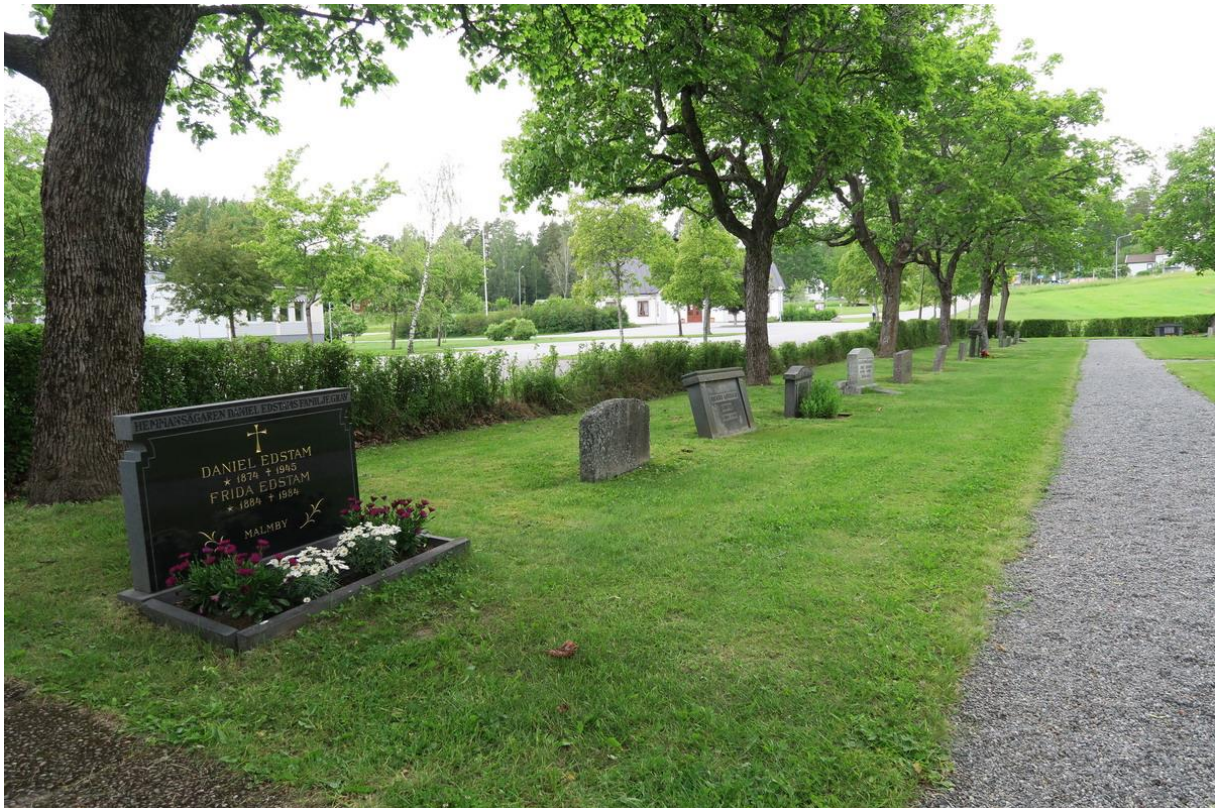
Kvarteren 18 och 19 som sannolikt anlades under åren 1940 till slutet av 1950-talet (se flygbild) löper längs nordvästra och norra sidan av kyrkogården. Raden av gravvårdar följer en häck som markerar kyrkogårdens yttre gräns. En krans av lönnar längs med häcken pryder och ramar in kyrkogårdsområdet. Gravvårdarna är glest placerade vilket tyder på att de tidigare varit försedda med stenram. Vid vissa gravvårdar finns även tydliga spår i marken efter en stenram som avlägsnats. Båda kvarteren 18 och 19 ger ett homogent intryck.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren är homogena och representativa för efterkrigstiden med breda låga gravvårdar med symmetrisk dekor och/eller inskription. Trädkransen förstärker och ramar in kvarteren. Kvarteret visar även på skicket med köpegravar vända mot gången.

Rekommendationer

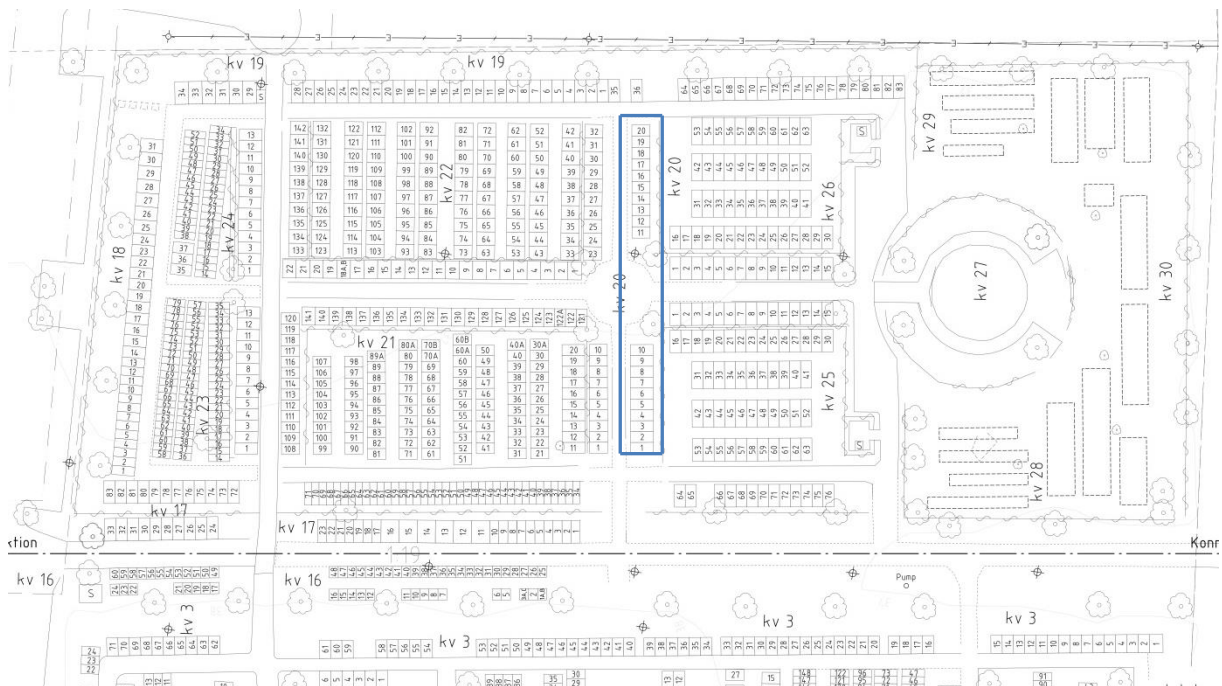
Gravstenar som inte är medtagna i inventeringen kan med fördel återanvändas, dekor och bearbetning bör bevaras.

Kvarter 18 följer kyrkogårdens nordvästra del längs den inramande häcken och trädkransen. Nedan ses kvarter 19 som följer kyrkogårdens norra ytterkant.

Kvarter 20

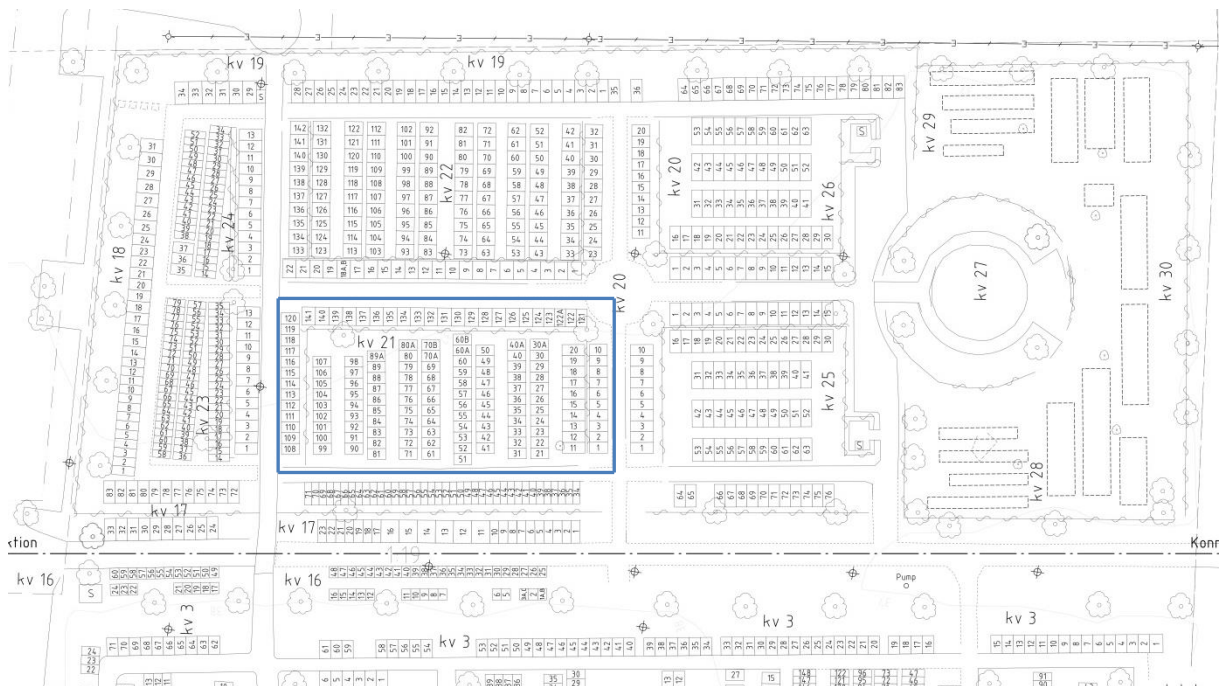

Kvarter 20 tillhör ett av de mindre kvarteren på kyrkogården och ingår som en del i en modernare parkliknande gestaltning av kyrkogården. I kvarterets mitt finns en rund öppen plats med en centralt placerad urna där de korsande gångvägarna möts. Raden har en nord-sydlig sträckning med en spireahäck som skärmar av kvarteret åt öster. I raden blandas enskilda och familjegravar som tillkommit under åren 1990 till 2000. På grund av kvarterets ringa ålder lämnas inga rekommendationer.

Kvarter 20 med den frodiga spireahäcken som omsluter gravstenarna från öster. Längst bort i bild skymtar den cirkelformade öppna plats med parksoffa som skänker vila och återhämtning. Kvarteret fortsätter bortom den tvärgående grusgången.

Kvarter 21

Kvarteret domineras av gravar från sent 1950-tal fram till 1990-talets slut. Raderna av gravar omges av en klippt häck med en öppning på norrsidan mot kvarterets yttre rader. Kvarterets bilden accentueras av en högest tuja i det sydöstra hörnet. Gravgårdarna innanför häcken ligger i nord-sydlig riktning med ryggarna mot varandra. Gravgårdarna längs häckens yttre sida är vända mot gången. Äldre och nyare titlar som Målare, Trädgårdsmästare, Hemmansägare etc. förekommer i kvarteret.

Kvarteret som togs i anspråk på 1950-talet, ger ett homogent intryck. Av det breda utrymmet mellan de dubbla raderna att döma, kan gravgårdarna sannolikt ha haft stenramar som senare tagits bort.

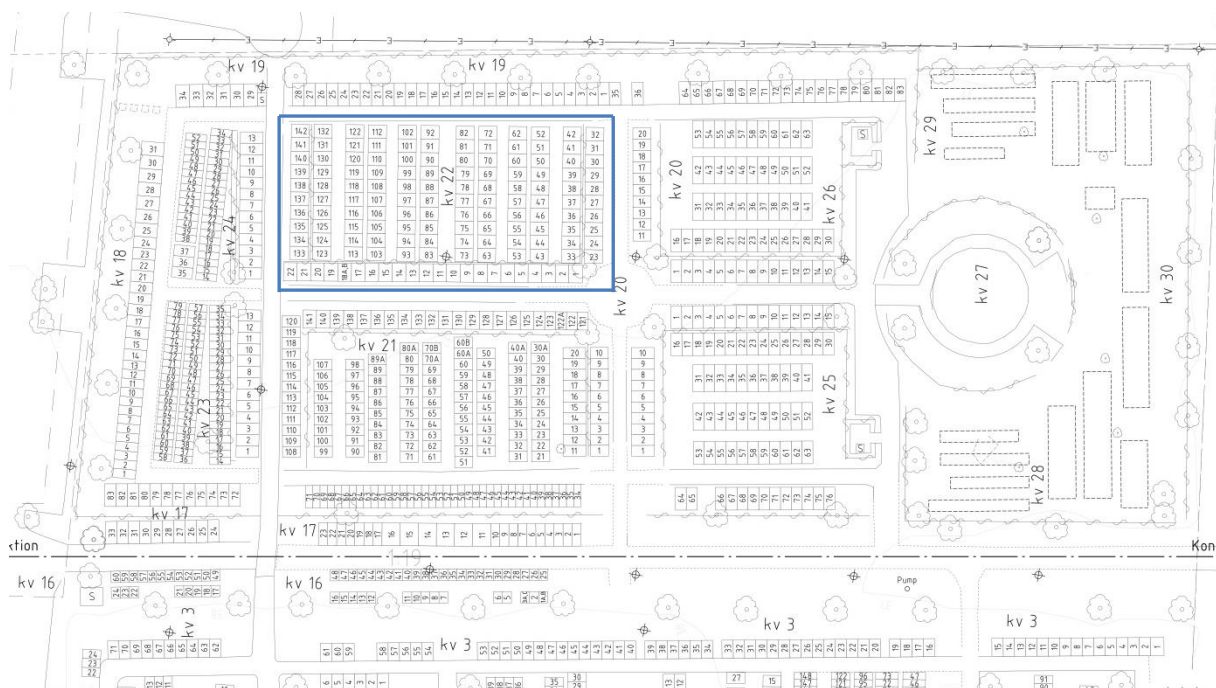
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är uppblandat men har trots det en tydlig prägel av 1950-talets enhetlighet. I enlighet med tidens ideal ramar en häck in kvarteret och gravvårdarna står i parallella rader med ryggarna mot varandra. Troligen fanns här tidigare rygghäckar.

Rekommendationer

Nya gravstenar kan tillföras kvarteret om dessa anpassas till befintligt gravvårdstillstånd alternativt återanvänds gravvårdar där gravrätten upphört.

Kvarter 22

Kvarteret som omges av en häck och består av gravar från och med år 2000 med undantag av några få äldre gravstenar. Kvartersrummet har stora fria ytor med plats för nya etableringar av gravvårdsrader. Befintliga gravar ger ett relativt homogent intryck. En del ovanliga titlar förekommer, som exempelvis "Missionären".

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är spegelvänt i förhållande till föregående kvarter i fråga om utformning samt gravvårdarnas placering.

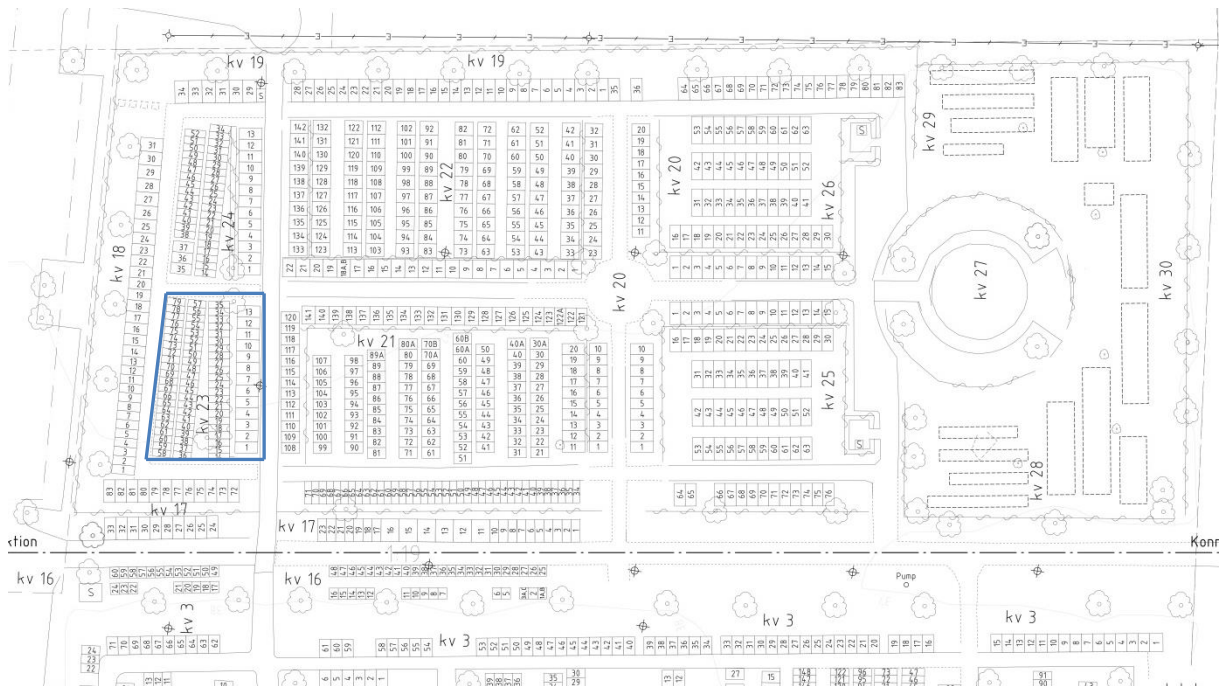
Rekommendationer

Angående gravvårdsbeståndet finns inga uttryckliga önskemål ur kulturhistoriskt perspektiv. Den yttre raden är mer enhetlig och bidrar till en enhetlig inramning.

Kvarteret är vidsträckt och långsmalt med plats för nya gravvårdar. I bakgrunden ses den trädkrans som omger hela kyrkogården.

Kvarter 23

Kvarteret som togs i bruk i början på 1940-talet innehåller både familjegravar och linjegravar. En häck, som löper i nord-sydlig riktning, avskiljer linjegravarna från familjegravarna, där de mer anspråksfulla familjegravarna har en framträdande placering längs med den asfalterade gången. Några få stenramar finns fortfarande kvar.

Ovan ses de små låga, tätt stående gravstenarna som är så typiskt för den allmänna linjen där gravplatsen var kostnadsfri.

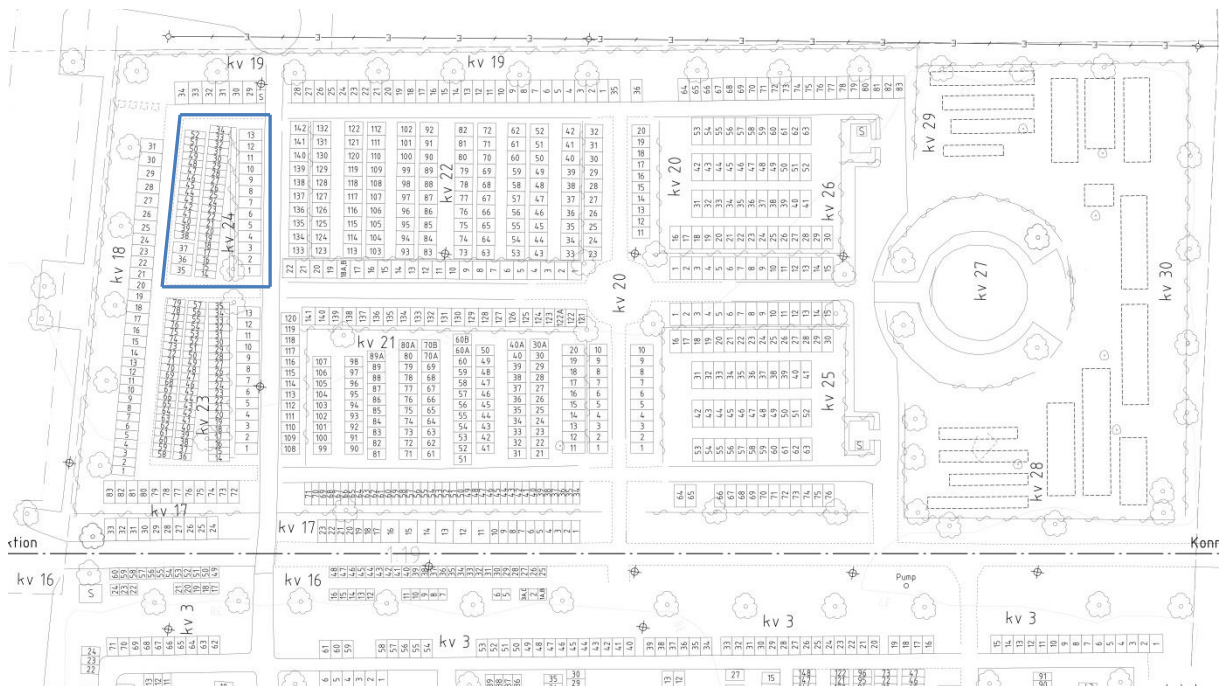
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Bevarade kvarter med linjegravar är generellt oftast få. Aktuellt kvarter har två rader med välbevarade linjegravar där de bitvis står tätt. Gravvårdarna och raderna är tidstypiska och representativa och utgör ett bra pedagogiskt exempel på vilken åtskillnad som gjordes mellan församlingens bemedlade och obemedlade invånare. Dessa mindre gravstenar är till form och dekor lika dess större förebilder. På andra sidan häcken i samma kvarter är gravvårdarna mer glest anordnade, är till storleken större samt är placerade i anslutning till gången.

Rekommendationer

Kvarteret bevaras i sin helhet. Ett antal gravstenar har sockel under mark och bör på grund av detta lyftas.

Kvarter 24

Kvarteret, som etablerades på 1950-talet, domineras av små låga linjegravar med några få inslag av familjegravar. De större familjegravarna har främst sin placering på motsatta sidan av häcken, längs den asfalterade gångvägen. Bland titlarna finns den något ovanliga titeln ”Husar”.

Kvarter 24 har stora likheter med, och kan ses som en förlängning av föregående kvarter. Raden av linjegravar följer samma sträckning som de två intilliggande kvartererna. Enhetligheten bryts i kvarterets sydvästliga hörn av enstaka familjegravar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är något mer brutet än tidigare kvarter. Gravvårdarna är till form och dekor lika sina större förebilder.

Rekommendationer

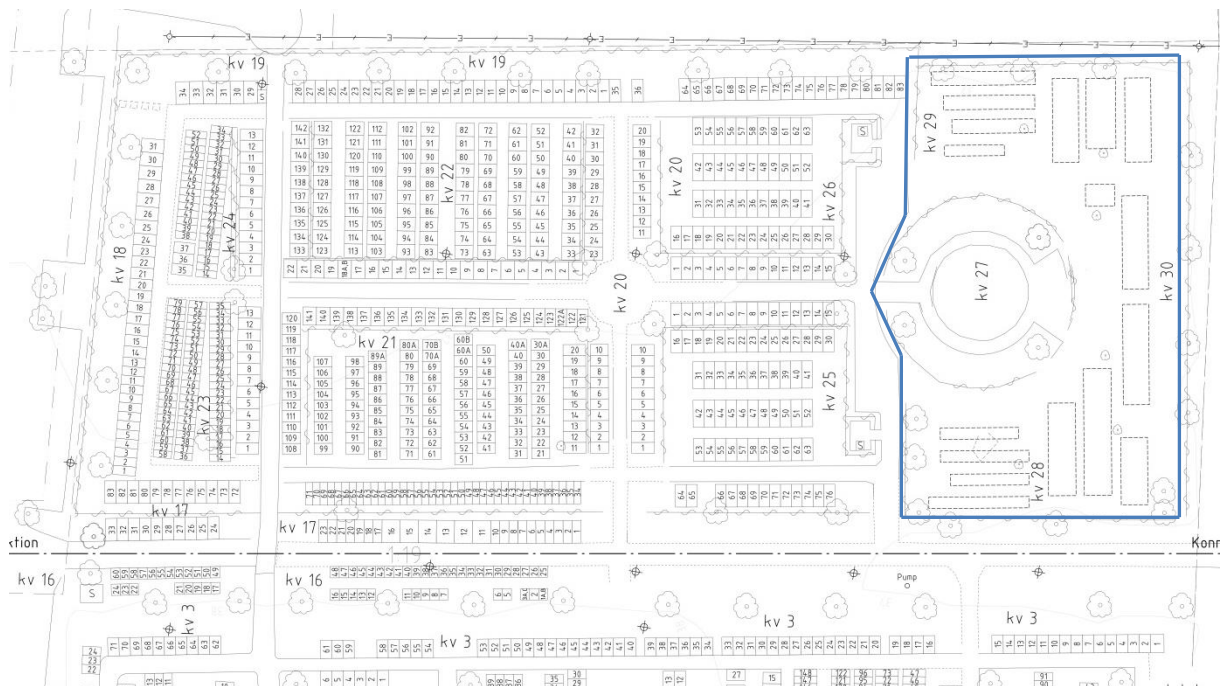
Enheter med tätt liggande linjegravar sparas. Nya gravsättningar bör inte tillåtas mellan linjegravarna utan bör ske i anslutning till befintliga familjegravar

Kvarter 25 -26

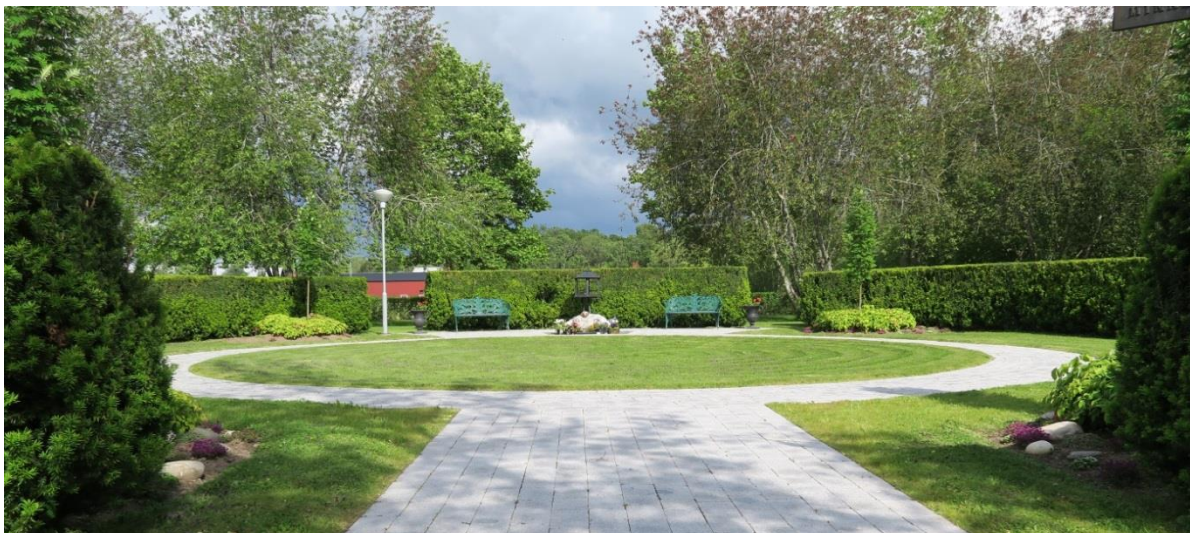

Kvarteren består för närvarande av klippta gräsmattor i väntan på nya gravsättningar.

Kvarter 27- 30

Inom området kvarteren 27 – 30 finns ännu inga gravar men en till omfånget stor minneslund med planteringar. En välansad cypresshäck omger den cirkelrunda gräsmattan som omgärdas av en stensättning.

Minneslundens, med en sittplats för stillhet och avskildhet. Mellan gjutjärnssofforna, i minneslundens fond, finns utrymme för placering av lyktor och ljus.

PERSONHISTORISK INVENTERING

Källor: Örebro Läns förvaltning och bebyggelse. del III. Muntlig källa: Sven Jansson.

Kommentar: Nedanstående gravvårdar är endast ett urval av personer av lokalhistoriskt intresse. Av praktiska skäl rymmer inte rapporten alla de lokalhistoriskt intressanta personer som funnits, utöver de som nedan är angivna. Önskvärt är att församlingen fyller på med personhistoriska uppgifter så att de bevaras för framtiden.

Kvarter 1

Grav nummer: 39,40

Ruben Frejd var slaktare. Makarna August Frejd var kreaturshandlare.

Gravnummer: 16

August Eriksson, (Tingstorp), Löth donerade sitt ställe till kyrkan.

Kvarter 2

Gravnummer 22,23,24

Carl Jansson var ägare till Hults Säteri.

Kvarter 3

Gravnummer: 43,44

Hemmansägare Arvid Jansson kallades i folkmun ”Ervalla Banken. Han lånade ut pengar till folk ur egen ficka.”

Gravnummer 59,60

Godsägare August Bodin innehavare av godset Axbergshammar med tillhörande kraftverk och mejeri.

Kvarter 10

Gravnummer 26

Konstnären Elsa Maria Oyler född Giöbel, dotter till jägmästare Adrian Giöbel, grundare av Järle Torf AB, 1889. Elsa Maria Oylers konstnärskap var inriktat på stilleben, figurer, landskaps- och nakenmåleri. Hon är representerad på Örebro Länsmuseum.

Soldanella Oyler, dotter till Elsa Giöbel-Oyler, svensk tecknare och målare med inriktning på landskaps och blomstermåleri.

Kvarter 11

Grav nummer: 1,2,3,4,5

Karl-Oskar (1939), Ida Karlsson (1950). Det lokala åkeriet Martin Ekmans Åkeri startades 1925 av Martin Ekman; vilket senare kom att heta Bröderna Ekmans Åkeri AB.

Grav nummer: 10,11

K.E. Hellkvist hade stelopererat ett ben, kunde dock försörja sig som gårdfarihandlare.

Kvarter 12

Grav nummer: 39

Hjalmar Larsson, Rörstorp, hade såg och hyvleri. I folkmun kallades företaget ”Aktiebolaget Kvist och Bark”.

Gravnummer: 3-4

Axel Jansson var disponent på tegelbruket i Flåten. Tegelbruket byggdes 1895 av godsägare Anders Janzon på Flåten. Axel Jansson moderniserade bruket på 1920-talet. Tillverkningen bestod av dräneringsrör, murtegel och taktegel.

Gravnummer: 40-41

Per Holmqvist hade ICA affär i Avdala. Företaget grundades 1942.

Han var även ombud för Jordbrukskassan

Kvarter 13

Grav nummer: 20

Ivar Andersson. I folkmun hette det att Ivar Andersson "styrde" Ervalla". Han var lantbrukare, ordf. i Kommunal-, barnavårds- och kristidsnämnderna, v. ordf. i kommunalfullmäktige, kommunal- och kyrkostämmor samt fattigvårds och folkskolestyrelserna, kassör för kommunens och kyrkans räkenskaper, kronoombud i taxeringsnämnden, länsnykterhets- och lantbruksnämndernas ombud.

Gravnummer: 50,51

Thor Uno Karlsson var förman vid vattenfalls kraftverk vid Axbergs Hammar.

Kvarter 14

Gravnummer 11,12,13

Axel Elmertz. Ordförande i kommunalfullmäktige, kommunalstämman, valnämnden och biblioteksstyrelsen, v. ordf. i kristidsnämnden, ledamot av fattigvårdsstyrelsen och Lindes vägnämnd, brandchef, överförmyndare, skiftesgodeman, ordf. i Ervalla hembygds- och folkbildningsförening.

Gravnummer 16,17

Eskil Dahlberg arbetade vid kalkbruket i Strå.

Kvarter 15

Grav nummer: 1,2,3,4,5,6

F.L. Carlsson

Ruth och Frans Carlsson hade två ICA-affärer, med filial i Axbergs Hammar, S.Dylta.

Kvarter 17

Gravnummer: 72,73

Tegelmästare Waldemar Westman, hade Flåten torvströfabrik. Företaget grundades 1889.

Grav nummer: 76,77

Salomon Gustafsson, Östansjö var kreaturshandlare, hade Gellersta slakteri som är Närkes slakteri idag.

Kvarter 21

Gravnummer: 7,8

Gösta Ohlsson startade Kanans handelsträdgård tillsammans med sin hustru Betty.

Gravnummer: 39,40

Carl Gunnar Lindstedt startade C.G Lindstedts mekaniska verkstad 1932. Företaget tillverkade under de tidiga åren ett flertal artiklar såsom trädgårdsmöbler, sängar etc. för att senare övergå till transportvagnar av skilda slag t. ex cykelsläpvagnar, dragkärror, fabriksvagnar, plattformsvagnar lyftvagnar mm.

BRISTER OCH ÅTGÄRDER

Gravvårdar av kalksten

Gravvårdarna åldras och det är skillnad på olika stensorters motståndskraft. Kalkstenen är en sedimentär bergart med en porös sammansättning. Skikten har olika hårdhet så skadorna uppstår därför selektivt i svaga zoner med sprickor, skiktning och vittring. Den synliga skadan är oftast ett resultat av flera samverkande nedbrytningsfaktorer.

Kalkstenen är känslig i samband med att den blir fuktig under höst- och vintertid. När vatten som trängt in i stenen fryser spränger den sönder stenen. Andra skadeorsaker kan vara att utfällningar sker i form av salt som spränger sönder stenen. Vittring kan även ske kemiskt genom reaktion på grund av föroreningar i luft och regn.

De gravvårdar av kalksten som är kulturhistoriskt värdefulla bör så snart som möjligt få någon form av skydd, exempelvis i form av en huv av trä, plåt eller kopparplåt. Som ett nästa steg bör en konservator eller sakkunnig konsulteras för lämplig åtgärd. I ett antal fall behövs akuta insatser för att rädda gravvården. Gravvårdarna har stor kulturhistorisk betydelse, dels på grund av stensorten och dels på dess utformning.

Bilderna ovan visar på olika skador som flera av gravvårdar av kalksten kan ha. Vittring, skador efter frostsprängning, sprickor m.m.

Gravvårdar av järn/gjutjärn - industrihistoria

Konsten att gjuta i järn är sedan länge känd och på 1600-talet infördes gjutna gravhällar av järn där materialtillgång och ekonomiska förutsättningar fanns. Under 1800-talets andra hälft utvecklades gjutjärnstekniken samtidigt som priset på järn sjönk. Av gjutjärnet konstruerades allt från bärande konstruktioner som broar, byggnadselement, till mindre bruksföremål och inte minst gravvårdar. Gravvårdarna blev ett sätt för den välsituerade medelklassen i staden och den mer välbeställda landsortsbefolkningen att visa på sin betydelse även efter sin bortgång.

Att gjuta i form krävde både en formgivare, modellsnickare och gjutare vilket visar på hantverkets betydelse. Varje gravmonument hade dessutom sina egna specifika dekorelement

och symboler samt inskription vilket gjorde den unik. I slutet på 1800-talet blev gjutjärnet omodernt då intresset för det naturliga ökade och det smidda järnet åter blev populärt. Staket, monument och urnor från denna begränsade period är därför ett viktigt kulturarv. Oftast saknas uppgifter om formgivare, vilka modeller som producerades samt vilka gjuterier som fanns. Kyrkogårdarnas bevarade gravvårdar av gjutjärn utgör därför ett slags anonymt produkt- och företagsregister över modeller, formgivare och gjuterier.

Ideéerna till modellerna kom från olika håll, i Dalsland och Göteborg³ var de gjutna gravmonumenten en försvenskning av franska och engelska förebilder. Gravvårdarnas utformning påverkades även av till Sverige inflyttade smeder, studieresor till andra länder samt av de kringflyttande gjutarna och smedernas återanvändande av modeller.

Med tanke på spridningen av de inom industrin producerade föremålen ligger det nära att tänka sig att modellerna även var vanligt förekommande i Närke. På Ervalla kyrkogård utgörs de gjutna gravvårdarna huvudsakligen av gjutna kors.

Vård av gjutna gravvårdar

Gjutet järn är sprödare än det smidda och kan gå av eller skadas på annat sätt. Rost är dock den vanligaste skadan på gjutjärn. Där olika järndelar fogats samma, vid borrhål eller där järnet befinner sig vid eller i närheten av mark ökar risken för rost. Sättningskador är en annan orsak till skada, ofta i samband med tjällossning.

Obehandlat gjutjärn kan behållas ommålat men kräver då rostskyddsbehandling av något slag. Målat gjutjärn borstas rent från rost, grundmålas två gånger med blymönja samt slutstryks två gånger med linoljefärg.

Gamla lagningar utgör ett tidsdokument och bör inte röras/åtgärdas. Trasiga delar kan lödas alternativt svetsas samman, vilken metod som används är beroende av järnets kondition. Innan åtgärd konsulteras alltid sakkunnig alternativt en konservator. Gravvårdarna på Ervalla begravningsplats är påverkade av rost samt har någon form av sättningskada. Skadorna befinner sig i olika stadier men samtliga gravvårdar behöver någon form av underhåll/åtgärd.

På Riksantikvarieämbetets (RAÄ) webbplats, www.raa.se, kan skriften ”Vård av gravstenar” laddas ned kostnadsfritt. Skriften berör både olika skador, förbyggande åtgärder, rengöring etc.

<http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

³ Herjulfsdotter, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

SLUTORD

Utmärkande för Ervalla kyrkogård är bland annat gjutjärnskorsen, de välbevarade äldre gravlinjerna längs muren, de fyra linjegravskvarteren, grusgångarna samt trädkransen.

Vad anbelangar gjutjärnskorsens antal och tidsperspektiv så skiljer sig dessa från församlingens övriga kyrkogårdar där endast enstaka gjutna kors finns bevarade. Placeringen av korsen öster om kyrkan visar på tidigare gravvårds storlek och troligen gångarnas sträckning. Idag saknar kvarteren närmst kyrkan delvis struktur som en följd av att kvarterens indelning delvis rationaliserats bort varför dessa äldre gravar är viktiga att bevara på dess plats. Öster om kyrkan finns även fyra bevarade linjegravskvarter vilka, speciellt det nordöstra, visar tidstypiska små och tätt liggande linjegravsradar.

Den gång som leder i väst-östlig riktning längs gamla kyrkogårdens norra stödmur mot Ervalla gård har ett mycket fint ”oändligt perspektiv” och visar på Ervalla gårds betydelse för kyrkan och dess omgivning. I första hand har bygden dominerats av jordbruk vilket avspeglar sig i de många gravstenar som bär titlar som lantbrukare eller hemmansägare, men även titlar som tegelmästare, disponent (Flåten), mjölnare, grosshandlare, nämndeman och häradsdomare, visar på en mångfacetterad bygd.

Sammantaget utgör dessa delar en viktig och framträdande del av kyrkogården och vars värde bör räknas in vid varje förändring i den äldre delen av kyrkogården.

En kyrkogård ska inte stagnera, gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär samt gravvårdar från olika tider. En senare gravvård i ett kvarter med övervägande andel äldre gravar kan påverka det kulturhistoriska sammantagna värdet medan gravvården i ett samtida kvarter blir en viktig framtida informationsbärare.

Att bevara och om möjligt återanvända välarbetade gravstenar med konstnärlig utsmyckning, traditionella symboler eller en ovanlig eller dyrbar stensort är ett sätt att synliggöra bygden och dess historia. Dessa gravvårdar är många gånger värdefulla i sin miljö och skapar tillsammans med omkringliggande gravstenar en enhetlig del av kyrkogården. Komplettering av nya gravar i ett äldre kvarter bör ske med eftertanke och varsamhet. I ett enhetligt kvarter kan en nyare typ av sten skapa en disharmoni medan samma sten i ett annat kvarter skapar ett tidsdokument. Vid förändringar ser man inte enbart till enskilda gravstenar utan lägger lika stor vikt vid kvarterens utformning med dess gångar, träd och murar

Inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är avsedd att användas som ett hjälpmedel vid upprättandet av en bevarande/kulturvårdsplan för kyrkogården. Centrala Gravvårdskommitténs skrift; *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* är en god vägledning vid arbetet med kyrkogården.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Bucht Eivor m.fl. (1992) *Kyrkogårdens gröna kulturarv*
Alnarp: MOVIUM

Danielsson Holger (1973) *Ervalla kyrka, 1673-1973*.
Örebro: Tryckcentralen

C. Gust. M. Breitholtz (1924) *Ervallaboken*.
Örebro: Örebro Dagblads Tryckeri

Otryckta källor;

Herjulfsdotter, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*.
På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation

Borg, A, *Inventering av kyrkor i Örebro kommun, Örebro län, Strängnäs stift, 2005. Ervalla kyrka*